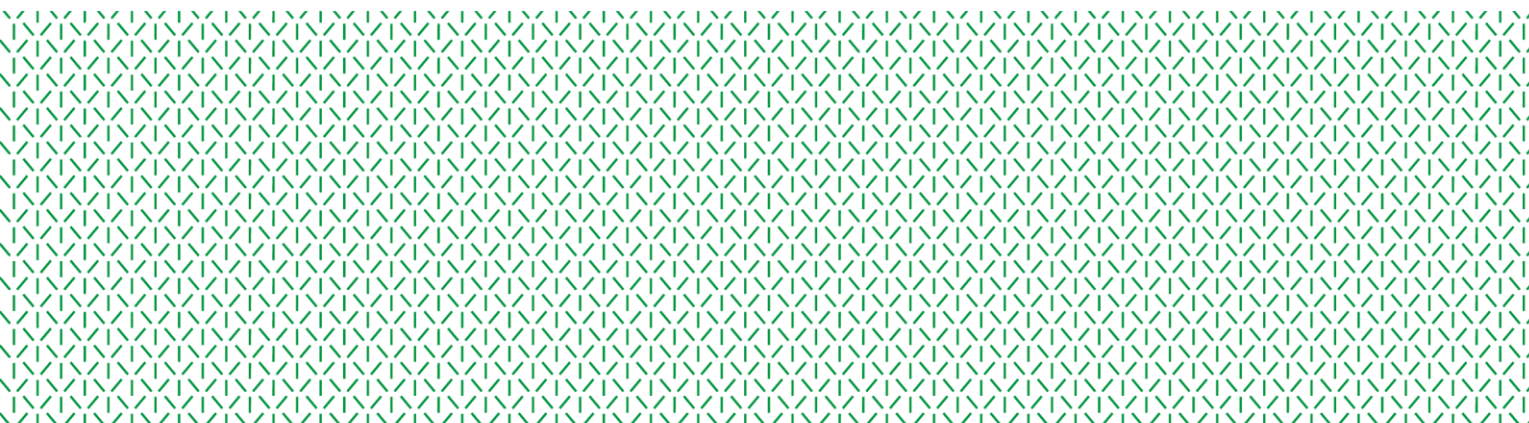

NES
KOMMUNE

KOMMUNEDELPLAN FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØER 2017–2030

VEDTATT AV KOMMUNESTYRET 21.11.2017 (PS 142/17)

Innhold

1 Innledning, bakgrunn og formål	5
1.1 Innledning	5
Avgrensing	5
Prosess og medvirkning	6
Kort om planens oppbygning	6
Bilder i planen	6
1.2 Bakgrunn for kommunedelplan kulturminner og kulturmiljøer	7
Nasjonale føringer	7
Regionale føringer	7
Kommunale føringer	7
1.3 Mål med planen	7
Forvaltning	7
Formidling	8
Verdiskaping	8
Miljøperspektiv	8
1.4 utfordringer og muligheter	8
Sårbarhet knyttet til vekst, arealpress og klimaendringer	8
Strukturendring i landbruket	9
Kulturminner og verdiskaping	9
Kulturminner i arbeidet med folkehelse og universell utforming	9
1.5 Aktører i kulturminnevernet	10
Riksantikvaren	10
Fylkeskommunen	10
Kommunen	10
Statlige etater	11
Eiere	11
Lokale lag og foreninger	11
2 Vurdering av kulturminner	12
2.1 Registreringene	12
2.2 Verdivurdering	12
3 Forslag til hensynssoner	14
3.1 Kulturmiljø og naturmiljø i kommuneplanens arealdel	14
3.2 Kartdel	15
3.3 Ile-grenda	16
3.4 Fenstad kirke	18
3.5 Svanfoss sluser og damanlegg	21
3.6 Strøm og Horgen	23
3.7 Nestangen	26
3.8 Sjøli garda	30
3.9 Sagen mølle	32
3.10 Oppakermoen	34
3.11 Seterstøa	36
3.12 Årnes	38
3.13 Auli mølle	42
3.14 Hvam videregående skole	44
3.15 Gamle Hvam og Udenes	47
3.16 Haga stasjon	51
3.17 Auli-garda	53
4 Temadel	55
4.1 Samferdsel	55

Oldtidsvegen	55
Gamle kongeveg	55
Sundsteder	56
4.2 Bureising på Hvamsmoen	56
4.3 Krigen i Nes	56
Runni-leiren	56
Røa-leiren.....	57
Slipp-plasser.....	57
Flyktningeruter.....	57
4.4 Industri	58
Funnefoss tresliperi	58
Runni.....	58
Alna Teglverk.....	59
Torvindustrien.....	59
Utsjøgruva i Skogbygda.....	60
4.5 Skogen.....	60
Rakeie og Bjørknessjøen.....	60
Klebersteinsbruddet.....	61
4.6 Byggeskikken i Nes.....	62
Den akershusiske stuetyper.....	62
Midtkammerbygninger	64
Småbruk	64
Sjeldne bygningstyper	65
5 Tiltaksdel.....	67
6 Oppslagsdel.....	68
6.1 Ulike vernekategorier	68
6.2 Tilskuddsordninger.....	68
6.3 Begreper.....	69
6.4 Bygningsvern og tips til istandsetting etter antikvariske prinsipper	70
6.5 Retningslinjer for bruk av metalledetektor	70
7. Vedlegg	72
7.1 Kilder og Litteratur:.....	72
7.2 Bygninger vurdert til å være av svært høy verneverdi	73
7.3 Retningslinjer for bruk av metalledetektor	77
7.4 Sagbruk i Nes før 1950	80

Årnes 21.11.2017

Forsidebilde: Gulbygningen på Gamle Hvam, foto: Kristoffer Andersen

1 Innledning, bakgrunn og formål

1.1 Innledning

Å ta vare på kulturminner, kulturmiljøer og landskap er en forutsetning for at kommunen i framtida skal kunne oppleves med tidsdybde, identitet og særpreg. Nes kommune har vært preget av næring og bosetting knyttet til naturgitte premisser som skogen, jorda og elva. Disse premissene speiler i stor grad utvalget av kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen.

Kulturminner er en ikke fornybar ressurs. Fjerner man et kulturminne, er det borte for alltid. Sammen med kulturminnet forsvinner også kunnskapen man kunne ha tilegnet seg ved å beholde det. Kulturminner er som en historiebok, de kan leses, tolkes og analyseres. Man kan tilegne seg kunnskap om for eksempel materialbruk, byggeskikk og folks liv. Kulturminnene er en del av felleskapet og kan være nært knyttet til stedsidentitet på ulike nivå. De kan være viktige for enkeltpersoner, grender, lokalsamfunn, kommunen eller for en hel nasjon.

Nes kommune har et ansvar for å ta vare på mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer slik at også framtidige generasjoner kan ha nytte og glede av dem. Kulturminnene bør i størst mulig grad tas i bruk som en ressurs i samfunnet. De bør brukes som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping. Men for å ta vare på og ta i bruk kulturminnene er det viktig å ha et bevisst forhold til at de finnes og til hvilke verdier de har. Ikke alle kulturminner skal tas vare på. Kulturminnene er i likhet med samfunnet dynamisk, og man må tillate at de transformeres og inkluderes i et moderne samfunn. Det er blant annet i dette grenselandet mellom utvikling og vern at en kulturminneplan kan være et nyttig verktøy for kommunen.

Avgrensing

Dette er den første kulturminneplanen til Nes kommune. Det har derfor vært viktig å avgrense arbeidet slik at man kunne komme i mål. Kommunedelplanen for kulturminner er avgrenset til å omhandle materielle kulturminner. Immaterielle kulturminner som dans, sang, tradisjoner og myter er ikke prioritert. Arkeologiske kulturminner ivaretas av Akershus fylkeskommune som regional kulturminnemyndighet. I databasen Askeladden finnes en god oversikt over arkeologiske kulturminner i Nes. Det har derfor ikke vært gjennomført noen kartlegging eller utgreiing av dette temaet i denne planen. Arkeologiske kulturminner er imidlertid tatt inn der det er relevant for begrunnelse for hensynssoner, eller etter oppfordring i medvirkningsprosessen.

Gravhaug ved Udnes kirke.

Foto: Thor Albertsen

Prosess og medvirkning

Kulturminneplanen er utarbeidet som en tematisk kommunedelplan etter Plan- og bygningsloven. Arbeidet startet opp i våren 2015 og planprogrammet ble fastsatt juni 2016. Kommunedelplanen er utarbeidet av kulturminnerådgiver Kristoffer Andersen i prosjektstilling på planavdelingen i samarbeid med en tverrfaglig prosjektgruppe. Gruppen er ledet av prosjektleder Camilla Smedsrud og sammensatt av medlemmer fra Planavdelingen, Byggesaksavdelingen, Landbruksavdelingen, Kultur og Geodata. I tillegg har etnolog Jan Erik Horgen vært med i prosjektgruppa, samt fungert som ekstern rådgiver for planarbeidet. Utvalget for teknikk, næring og kultur har fungert som referansegruppe. Det er avholdt medvirkningsmøter med historielagene for å få innspill på tematikk og områder i planen. I tillegg er det avholdt fire møter med grunneiere av eiendommer som berøres av planen.

Kort om planens oppbygning

Kapitel 1 tar for seg bakgrunn og mål med kulturminneplanen. Kapitel 2 er en forklaring av det registreringsarbeidet som har foregått og den vurderingen som er gjort av kulturminneverdier i forbindelse med planarbeidet. Kapitel 3 er plandelen med forslag til hensynssoner for kulturmiljøer. Kapitel 4 tar for seg ulike temaer som representerer ulike sider ved historien til Nes. Kapitel 5 er tiltaksdelen. Kapitel 6 er oppslagsdel med fokus på vernekategorier, tilskuddsordninger, begreper og tips til istandsetting.

Bilder i planen

Bildene som er presentert i planen er i hovedsak fotografert i forbindelse med registreringsarbeidet av kulturminner, bygninger og landskap som ble gjennomført sommeren 2015 og 2016 av Nes kommune. Bildene er tatt av Christin Rose Johansen og Kristoffer Andersen som var engasjert til dette arbeidet. På de bildene som er fotografert av andre, er dette oppgitt.

Kulturlandskapet ved Nestangen med Glomma i bakgrunnen.

1.2 Bakgrunn for kommunedelplan kulturminner og kulturmiljøer

Nes kommune har mange kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som er vesentlig for bygdas identitet og omdømme. I denne kommunedelplanen for kulturminner og kulturmiljøer presenteres et variert utvalg av kulturminner, både av lokal, regional og nasjonal verdi. Kulturminnene viser en kontinuitet og utvikling av bygda og tettstedene. Kulturminnene er representative for Nes kommune, men også for historien og utviklingen på landsbasis.

Dette er Nes kommunes første kommunedelplan for kulturminner. Kommunens plassering med nærhet til Oslo og hovedflyplassen Gardermoen fører til press på arealer og bygde strukturer, som i enkelte tilfeller kan gå på bekostning av kulturminneverdier. Kommunen ønsker at planen skal bevisstgjøre og bidra til økt kunnskap hos innbyggere om hvilke kulturminner vi har i kommunen, samtidig skal den fungere som et verktøy for intern saksbehandling og tilrettelegging for formidling, tilgjengelighet og verdiskaping tilknyttet kulturminnene. På den måten vil planen være med på å bidra til at man kan inkludere kulturminner og kulturmiljøer i en videre utvikling av kommunen.

Nasjonale føringer

I Stortingsmelding nr. 16, *Leve med kulturminner* fra 2002 er målene fram mot 2020:

- Det årlege tapet av verneverdige kulturminne og kulturmiljø skal ikkje overstige 0,5 prosent innan år 2020.
- For automatisk freda arkeologiske kulturminne skal det årlege tapet ikkje overstige 0,5 prosent innan 2020.
- Eit representativt utval kulturminne og kulturmiljø skal vere vedtaksfreda innan 2020.

I Stortingsmelding nr. 35 *Fremtid med fotfeste* fra 2012 framkommer blant annet:

Etter Miljøverndepartementets vurdering bør det være et mål at 90 prosent av kommunene innen 2018 skal ha en tilstrekkelig oversikt slik at de skal kunne utforme egne planer med særlig fokus på kulturminner. I tillegg er det et mål at alle kommunene skal ha tilgang til nødvendig kompetanse og nødvendige verktøy. Etter å ha registrert kulturminnene og fastsatt verdien deres, vil kommunen ha en oversikt over sine viktige kulturminner. Riksantikvarens mål er at en slik oversikt kan danne grunnlag for kommunenes arbeid med planer etter plan- og bygningsloven.

Regionale føringer

Spor for fremtiden. Regional plan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus 2007 – 2018

Det førende dokumentet for den regionale kulturminneforvaltningen i Akershus er *Spor for fremtiden*. I tillegg har fylkeskommunen startet prosjektet Kulturminnekomunen, som skal fokusere på kommunenes nøkkelrolle innenfor kulturminnevernet.

Fylkesdelplanens mål for kulturminnepolitikken i Akershus er:

«Ta vare på og bruke kulturminner og kulturmiljøer som en positiv ressurs i Akershus, og derigjennom å bidra til økt kulturforståelse, identitet og tilhørighet, trivsel og verdiskaping.»

Kommunale føringer

Kommuneplanens samfunnsdel 2013 – 2030

Samfunnsdelen skal blant annet legge til rette for en bærekraftig vekst i kommunen, slik at også fremtidige generasjoner kan dra nytte av ressursgrunnlaget som finnes i Nes. Det legges blant annet vekt på at man ivaretar hensynet til bomiljø, verdiskaping og kulturlandskap. Kulturminner og kulturhistoriske verdier har vært med på å sette sitt særpreg på Nes, de er en del av en helhetlig kulturarv, disse verdiene må forvaltes, bevares og benyttes på best mulig måte.

1.3 Mål med planen

Forvaltning

Sikre at framtidens Nes kan oppleves med særpreg, tidsdybde og identitet. Kommunen er satt til å forvalte kulturminner av lokal, regional og nasjonal verdi. Ved å definere verdifulle områder og kulturminner gjennom bruk av blant annet hensynssoner, vil planen være med på å legge til rette

for en god intern saksbehandling av tiltak som berører kulturminner. Kommunens viktigste virkemiddel i forvaltning av kulturminner er Plan- og bygningsloven.

Formidling

Bidra til at nesbuen kjenner sin historie. For å synliggjøre hvilke kulturminneverdier som finnes rundt i kommunen er det viktig at man har klare mål om hvordan man ønsker å formidle historien. Dette gjør at kulturminnene i større grad blir tilgjengelige for befolkningen i kommunen. Planen skal vise et representativt utvalg av kulturminner for Nes kommune. Kulturminnene forteller historien om Nes, og er identitetsskapende og bidrar til økt kunnskap om kulturminner i Nes.

Verdiskaping

Sikre at kulturminner tas i bruk i verdiskaping og som faktor i positiv omdømmebygging. Planen skal gi grunnlag for å bruke kulturminner inn i verdiskaping. Flere prosjekter de senere årene har vist at det gjennom istandsetting og tilskuddsordninger er mulig å skape arbeidsplasser tilknyttet kulturminner. Blant annet gir istandsetting av bygninger viktige synergieffekter i form av økt bruk av lokale håndverkere, som igjen gir økt kompetanse i håndverksmiljøet.

Miljøperspektiv

Ta i bruk kulturminner som en ressurs i den videre utviklinga av Nes. Kulturminner og eldre bygninger bør i større grad tas i bruk som en ressurs framfor å ses på som en byrde i samfunnsutvikling og for eiere. Gjenbruk av bygninger gir miljøgevinst i et helhetlig bærekraftperspektiv.

1.4 Utfordringer og muligheter

Sårbarhet knyttet til vekst, arealpress og klimaendringer

Kulturminner er sårbare i forhold til utviklingen av samfunnet. Flyttemønstre i samfunnet gjør at enkelte steder opplever fraflytting, som igjen fører til at bygninger og anlegg blir stående tomme og forfaller. Tilflytting til og utvikling av tettsteder og byer fører til økt utbyggingspress, noe som kan gå utover tettsteders særpreg og historiske bebyggelse. Det er derfor viktig å ta hensyn til allerede etablert bebyggelse i videre utvikling av tettstedene i kommunen, slik at stedenes kulturhistoriske særpreg kan utnyttes til blant annet å profilere kommunen. Dette forutsetter en økt forståelse for, og en tilpassing til det som allerede er bygget.

Det er også press på den dyrkede marka rundt tettstedene i kommunen. Nes er en kornkommune og kulturlandskapet er et viktig element som i større grad kan nyttiggjøres i den videre utviklinga og markedsføringa av tettstedene.

Klimaendringer kan medføre fuktigere vær, noe som er en utfordring for bebyggelsen i Norge, da den i all hovedsak tradisjonelt er oppført i tre. Riktig kunnskap og tiltak for å minske skader som for eksempel råte, vil være viktig for å kunne ta vare på kulturminnene. Den eksisterende bebyggelsen må i større grad ses som en del av ressursgrunnlaget, framfor et problem, da gjenbruk av bygninger og materialer er et viktig miljøtiltak. Forskning viser at dagens bygninger vil utgjøre 80 % av bygningsressursen i 2050, og dermed vil skånsom rehabilitering, hvor gjenbruk er i fokus, få ned avfallsmengden i utbyggingsprosjekter. Samtidig må det legges vekt på energieffektivisering av bygningene.

Bygninger i landbruket er under press på grunn av omlegginger i næringa.

Strukturendring i landbruket

Landbruket er i kontinuerlig utvikling, noe som gir utslag på det bygde miljøet og på kulturlandskapet. Rask effektivisering og strukturendringer fører til store utfordringer knyttet til vern av landbrukets kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap. Større driftsbygninger tilpasset moderne dyrehold og maskiner forandrer tun og bygninger som går ut av bruk bygges om, forfaller eller rives.

Kulturminner og verdiskaping

Kulturminner kan være med å danne grunnlaget for levende lokalsamfunn og verdiskaping. Nærings- og samfunnsutviklingspotensialet i kulturminner kan utnyttes i større grad enn i dag.

De siste tiårene er det blitt større oppmerksomhet rundt hvordan kulturminner og kulturmiljøer kan tas i bruk i samfunnsutviklingen. Kulturarven blir sett på som et gode for befolkning, for næringsliv, og for lokalsamfunn og regioner. Den kan bidra til sosial, kulturell, økonomisk og miljømessig utvikling. En forutsetning for verdiskaping og næringsutvikling basert på kulturarven er aktiviteter som ikke forringer verdiene som ligger i kulturminnene. Skånsom gjenbruk av gamle bygninger kan gi mulighet for lokal verdiskaping knyttet til reiseliv, grønn omsorg/ Inn på tunet-virksomhet og annet.

Riksantikvarens verdiskapingsprogram har mange prosjekter som viser at verdiskaping i tilknytning kulturminner er lønnsomt og kan være med på å skape arbeidsplasser og inntekter både for eier og kommune.

Verdiskaping knyttet til kulturarven kan være aktiviteter som:

- gir grunnlag for arbeidsplasser, produksjon og inntekt,
- skaper innsikt, forståelse, kunnskap, identitet, samt bidrar til stedsutvikling,
- verner, skjøtter, bevarer eller aktiviserer kulturarven ut fra et bærekraftig perspektiv.

Kulturminner i arbeidet med folkehelse og universell utforming

Kulturminner kan i mange sammenhenger kobles til arbeidet med folkehelse. Det gjelder spesielt satsingen på økt fysisk aktivitet og friluftsliv, og satsingen på gode og levende lokalsamfunn. Om man kobler kulturminner sammen med friluftsliv i for eksempel tilrettelegging og skilting av turstier, bidrar man til en økt opplevelse av turstien. Samtidig bidrar man til å øke kunnskapen og bevisstheten til turgåeren.

Kunnskap om og opplevelser knyttet til kulturminner er noe alle bør ha tilgang til. Universell utforming innenfor dette feltet er viktig. Det betyr at produkter, byggverk og uteområder som er i alminnelig bruk, skal utformes på en slik måte at alle mennesker skal kunne bruke dem på en likestilt måte så langt det er mulig.

Udenes kirke fra 1708.

1.5 Aktører i kulturminnevernet

Det er et felles ansvar å ta vare på kulturarven. Det bør bevares et representativt utvalg kulturminner slik at framtidige generasjoner kan ha nytte og glede av dem. Dette betyr at ikke alt kan bevares for framtidige generasjoner, men man må gjøre et utvalg. Følgende aktører er satt til å forvalte og bevare de ulike kategoriene av kulturminner:

Riksantikvaren

Riksantikvaren er et direktorat under Klima- og Miljødepartementet. De er øverste ansvarlige sektor for kulturminnevernet i Norge og har ansvaret for å iverksette nasjonale føringer og den gjeldende politikk innen kulturminnefeltet. Riksantikvaren er satt til å ivareta kulturminner av nasjonal betydning, samtidig som de har det overordna faglige ansvaret for den regionale kulturminneforvaltningens arbeid.

Fylkeskommunen

Fylkeskommunen er regional kulturminnemyndighet og har delegert ansvar fra Riksantikvaren for blant annet tilsyn med vedtaksfreda og automatisk freda kulturminner. Fylkeskommunen påser at det blir tatt hensyn til kulturminner i kommunens planarbeid og kan komme med innsigelse i plansaker. Fylkeskommunen kan etter Kulturminneloven foreta midlertidig fredning.

Kommunen

Nes kommune har et spesielt ansvar for å ta vare på kulturminner av lokal og regional verdi. Dette skjer først og fremst gjennom samfunns- og arealplanlegging som er styrt av Plan- og bygningsloven. Virkemidlene i Plan- og bygningsloven skal være med på å sikre verdier kommunen selv mener er viktige. Dette gjelder blant annet tiltak som å rive gammel, eller oppføre ny bebyggelse. Gjennom å legge til rette for formidling og opplevelser knyttet til kulturminnene kan kommunen aktivt ta i bruk kulturminnene i kommunens omdømmearbeid. Kommunen har også ansvaret som eier av egne bygninger som er vurdert som verneverdige. Nes kommune skal

også påse at fylkeskommunen får mulighet til å uttale seg før verneverdig eller fredet bebyggelse blir endret eller revet. Landbrukskontoret har ansvar for å ivareta interessene knytta til skogbruket og jordbruket, som igjen har stor påvirkning på landskap og kulturminner.

Statlige etater

Statlige etater som for eksempel Statens vegvesen og Bane NOR er pålagt å utarbeide landsverneplaner for sine kulturhistoriske eiendommer.

Eiere

Svært mange eiere er opptatt av å ta vare på og sette i stand verneverdige bygninger og anlegg. De bruker store ressurser på det, noe som er av stor betydning for kulturminnevernet. Godt bevarte bygninger i tettsteder og på gårdstun, samt vedlikeholdt kulturlandskap gir positive opplevelser for alle.

Lokale lag og foreninger

Lokalmiljøets medvirkning og de frivillige organisasjonenes aktiviteter er svært viktig for å kunne ta vare på og bruke kulturarven. Den innsatsen innbyggerne legger ned gjennom blant annet frivillige organisasjoner, er et verdifullt bidrag til samfunnsutviklingen i Nes.

Folkevandring til husmannstua Vesethaugen. Bildet er tatt i forbindelse med arrangementet «Fra hverdag til kulturminne» arrangert av Kulturminnebøndene i Fenstad.

2 Vurdering av kulturminner

Vurderingene som er gjort av kulturminner i forbindelse med planen tar utgangspunkt i gjennomgang av SEFRAK-registeret som for Nes ble utarbeidet på 1980- og 1990-tallet. SEFRAK (Sekretariatet for registeret for faste kulturminner i Norge) omfatter bygninger som er bygget før cirka 1900. Kommunen har tilleggsregistrert et representativt utvalg av kulturminner fra nyere tid. Disse ble registrert på samme måte som de SEFRAK-registrerte bygningene ble gjennomgått.

2.1 Registreringene

Registreringsarbeidet ble igangsatt sommeren 2015 og avsluttet høsten 2016. Det ble gjennomført en gjennomgang av SEFRAK-bygg ved fysisk å oppsøke objektene, snakke med eiere som var til stede og som ønsket å formidle sin kunnskap og historie. I tillegg ble alle aktuelle bygninger fotografert. Det ble også foretatt en nyregistrering av enkeltobjekter og helhetlige områder som ikke hadde falt inn under SEFRAK på grunn av alder. Eksempler på dette er tettsteder og boligområder fra 1900-tallet. Registeret forsøker å speile utviklingen til Nes gjennom historien, men er på ingen måte fullstendig. Områder som burde undersøkes mer i en revidering av planen er for eksempel områdene øst på Skogen. Området er rikt på kulturminner, men her ble det gjennomført få nyregistreringer. Registreringene i sin helhet er ikke gjengitt i kulturminneplanen, men er utarbeidet for intern saksbehandling.

2.2 Verdivurdering

«Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og tas vare på som bruksressurser og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping» (Stm. Nr. 16 Leve med kulturminner). For at kommunen skal kunne forvalte og ta vare på mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer må det gjøres en vurdering for å kunne plukke ut et representativt utvalg kulturminner som speiler Nes kommunes utvikling gjennom historien. Til dette brukes kulturminneverdier og forsterkende egenskaper. Kulturminneverdier deles tradisjonelt inn i tre kategorier: **Kunnskaps-**, **opplevelses-** og **bruksverdier**.

Dette betyr kort at kulturminner kan være en kilde til kunnskap, opplevelser og ikke minst ha en verdi gjennom bruk. Det er viktig å understreke at vurderingene er basert på den kunnskap om objektene som var tilgjengelig på tidspunktet registreringene ble gjennomført. Det er benyttet eiere og skriftlige kilder der dette har vært tilgjengelig i arbeidet. Det er ikke i etterkant foretatt en grundig undersøkelse av objektenes historie eller byggeskikk. Dette kunne vært ønskelig for å få et større grunnlag til å foreta verdivurderingene på, men dette har ikke vært mulig på grunn av tid og ressurser. I registreringsarbeidet er Jo Sellægs metode for verdivurdering benyttet.

Kunnskapsverdi er viktig for å kunne forstå fortiden. Hvilken kunnskap kan kulturminnet gi? Kulturminner er materielle spor som gjennom sin tilstedeværelse kan være med på å formidle kunnskap som ellers ville gått tapt.

Opplevelsesverdier knyttet til hvilke følelser et kulturminne vekker hos hvert enkelt individ eller hos grupper mennesker. Ofte har mange samme forhold til et kulturminne, og man vil derfor oppleve mye av de samme følelsene ved et kulturminne. Vektingen av opplevelsesverdier er i større grad knyttet til hvert individs forventningshorisont, og er derfor vanskeligere å foreta med en objektiv tilnærming.

Bruksverdier knyttes til hvilken nytte et kulturminne har eller hvilket potensiale et kulturminne har for ny bruk. De senere årene har det vært et økt fokus på verdiskapingspotensialet i eldre bygninger for å legitimere istandsetting av disse. Kulturminner har også en bruksverdi som objekter som kan brukes til å fortelle historier. Ofte snakker vi da om en pedagogisk eller museal verdi.

Forsterkende **egenskaper** brukes ofte til å legitimere hvorfor det er viktig å ta vare på et kulturminne. Viktige egenskaper som alder, sjeldenhet, representativitet, autenticitet og opprinnelighet, sårbarhet og tålegrense er benyttet for å kunne si noe om objektene utover

kunnskaps-, opplevels- og bruksverdier. Mange av bygningene som er registrert har usikker datering på grunn av høy alder og ulike kilder med ulike utgangspunkt. Byggeår kan derfor være unøyaktige i plandelen.

Nes kirkeruiner er et kulturminne av høy verneverdi. Mange knytter minner og opplevelser til stedet, og det er derfor blant annet av høy identitetsverdi.

Utedo på søndre Ullershov. Utedoer var en vanlig og viktig bygningstype, men har gått ut av bruk og begynner derfor å bli sjeldne.

3 Forslag til hensynssoner

Kulturminneplanen er en tematisk kommunedelplan etter plan- og bygningslovens § 11-1 3. ledd. Plandelen presenterer områder som foreslås som hensynssone kulturmiljø etter pbl. §11-8 c. Det er til sammen 15 områder som er valgt ut på grunn av sin historiske betydning i kommunen, eller sin representativitet som et tydelig bevart miljø av kulturminner. Til områdene er det retningslinjer som skal være retningsgivende for videre utvikling. Hensynssonene med tilhørende retningslinjer vil ikke få juridisk virkning før de vedtas ved neste rullering av kommuneplanens arealdel.

Formålet med hensynssonene er å ivareta kulturminnene og kulturlandskapene som er definert som verdifulle områder av kommunen gjennom arbeidet med denne planen.

3.1 Kulturmiljø og naturmiljø i kommuneplanens arealdel

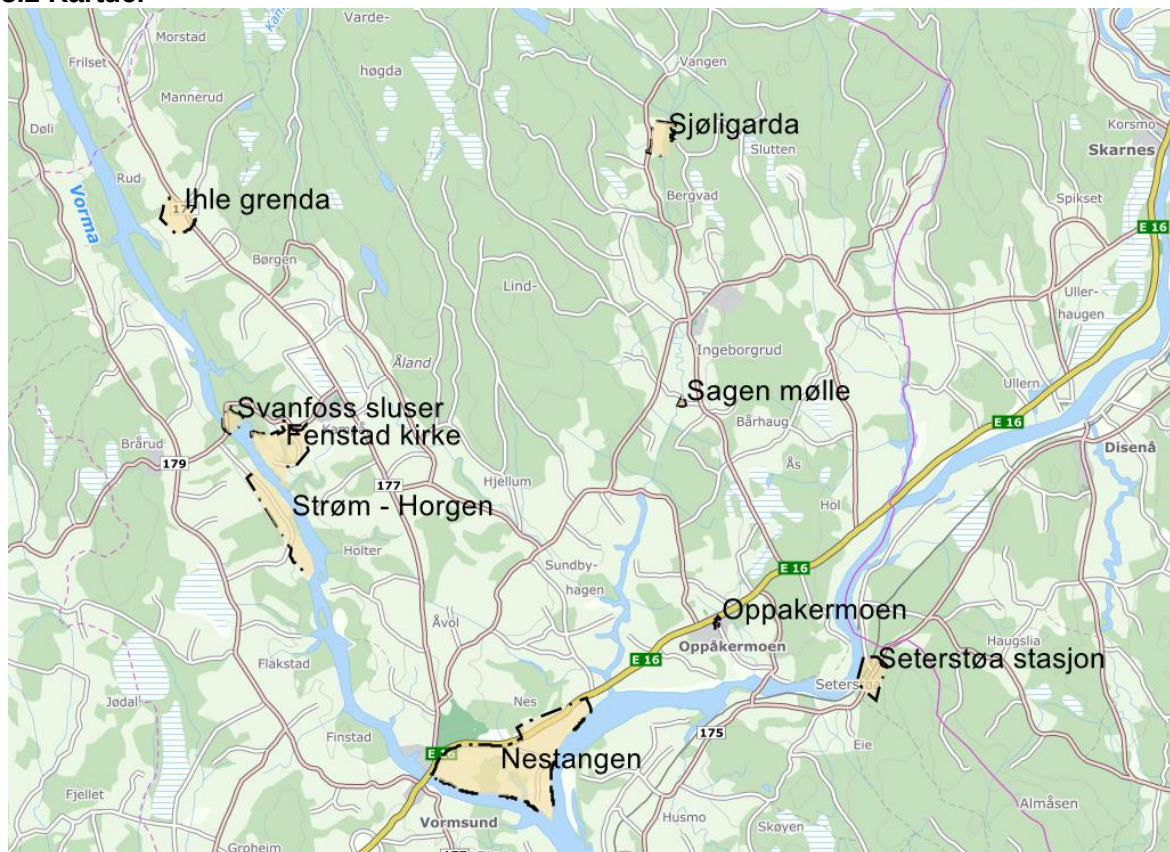
I gjeldende arealdel i kommuneplanen er seks områder tatt inn som hensynssoner med tilhørende retningslinjer. Eksisterende hensynssoner er Nestangen, Fenstadtunet, Svanfoss sluser, Seterstøa stasjon, Hvam videregående og ravedalene mellom Gamle Hvam og Udenes kirke. De områdene som ble tatt med i arealdel er i stor grad basert på rapporten «Grøntstruktur Romerike» utarbeidet av Akershus fylkeskommune i 2002. Rapporten ser på områder som er av regional og nasjonal verdi. Disse seks områdene er i arbeidet med kulturminneplanen gjennomgått, og utstrekningen er vurdert. I en del av sonene er grensene justert på grunn av hensiktsmessig avgrensing knyttet til landskapselementer.

I tillegg til de seks hensynssonene som ligger i dagens arealdel foreslås ytterligere ni hensynssoner. Dette er Ilegrenda, Strøm og Horgen, Sjøli garda, Sagen mølle, Oppakermoen, Stasjonsbyen Årnes, Auli mølle, Haga stasjon og Auli garda. Områdene er valgt ut fordi de representerer ulike historier om utviklinga i bygda. Ilegrenda med meieriet, landhandleriet, gårdene og grendestrukturen. Strøm og Horgen med mange arkeologiske kulturminner, gravfelt, hjelpekirkegård og godt bevarte bygninger på tunene. Sjøli garda med Sjøli skole og en bevart gardstruktur som er representativt for Skogbygda og områdene nord-øst i kommunen. Møllene i Sagen- og Auli mølle representerer møllehistorien i kornbygda Nes. Oppakermoen med arbeidsmåbrukene og landhandleriet. Stasjonsbyen Årnes med trehusbebyggelsen som speiler utviklingen av et kommunesenter. Haga stasjon som, i likhet med Seterstøa stasjon, ble sentrum for områdene på øst og vestsida av Glomma på grunn av jernbaneutbygginga. Og Auli garda som sammen med Auli kapell utgjør et viktig kulturlandskap mange opplever ved å kjøre på fylkesveg 175. Disse ni landskapene med ulike historier utgjør, sammen med de seks eksisterende, et utsnitt av historien om Nes.

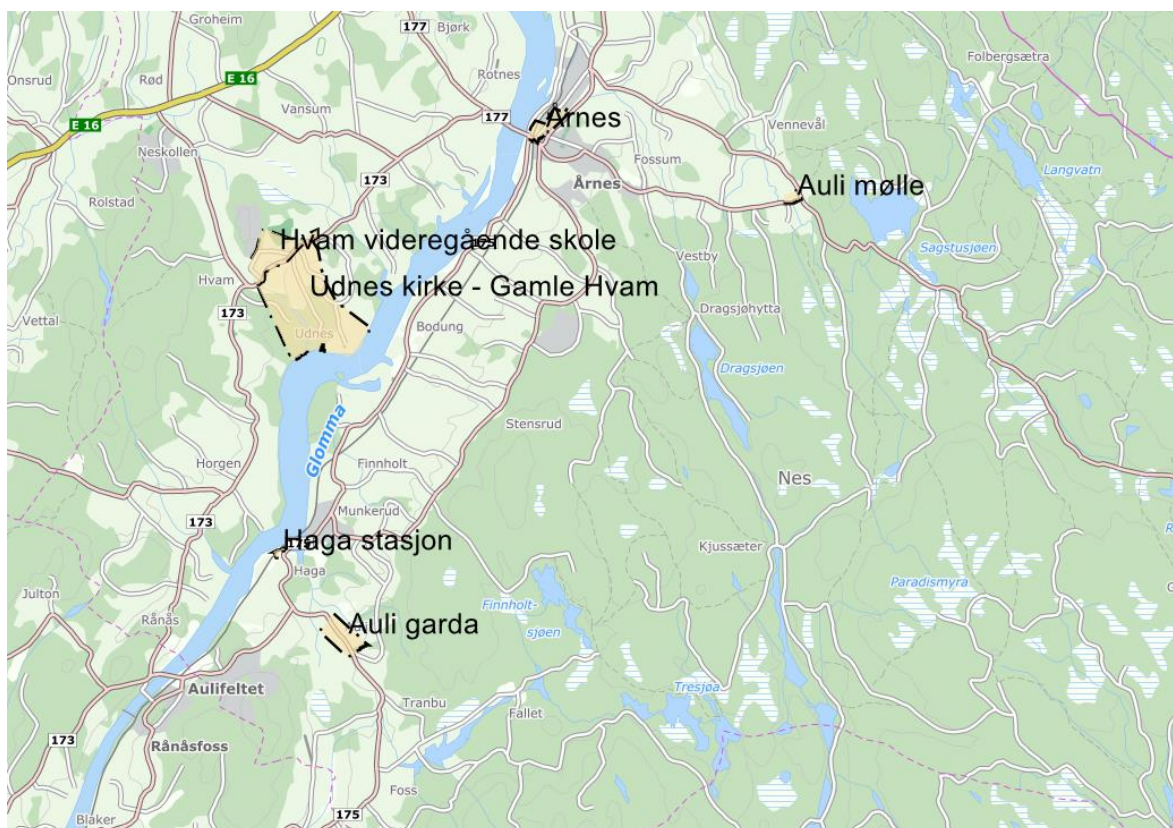

Ventestallen på Auli mølle til venstre, og brua over Ua ved Sagen mølle til høyre.

3.2 Kartdel

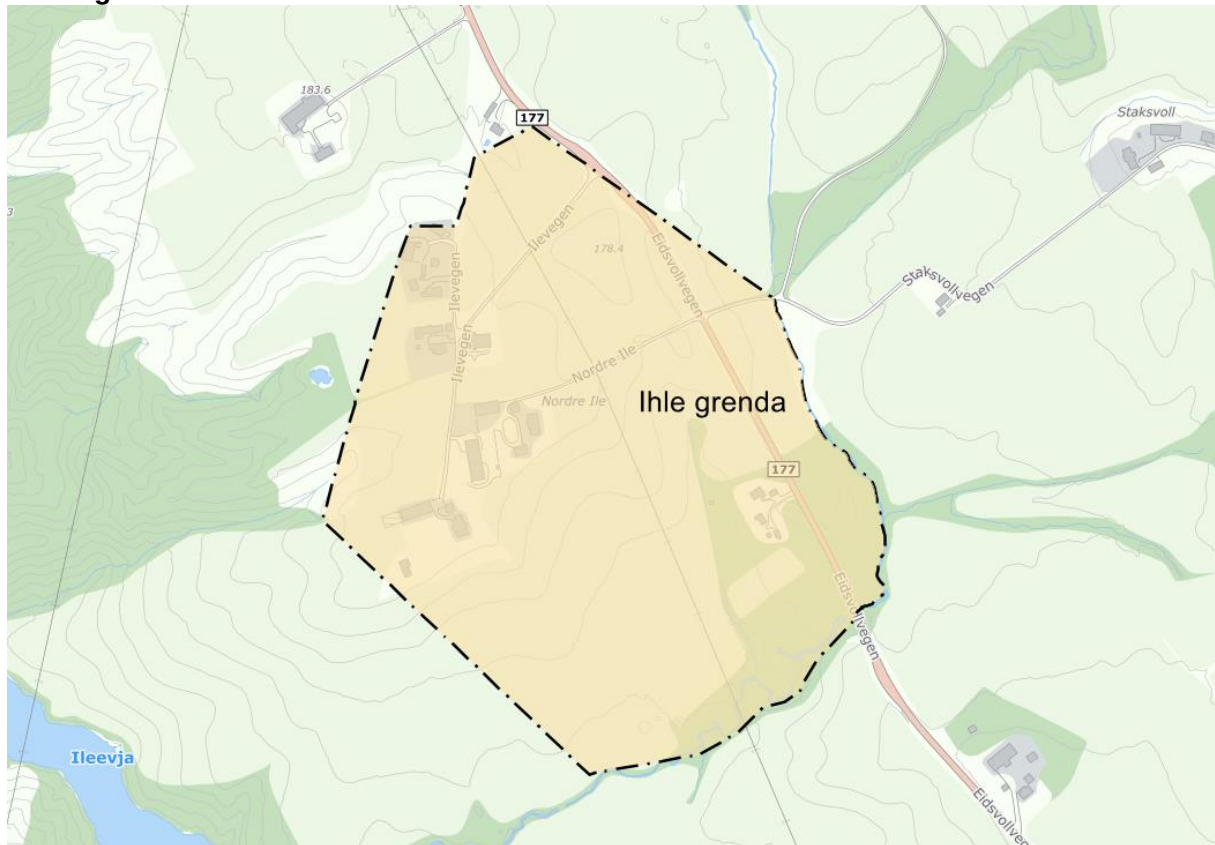

Nord for elvemøtet er det foreslått ni hensynssoner. Ilegrenda, Svanfoss sluser, Fenstad kirke, Strøm og Horgen, Sjøli garda, Sagen mølle, Oppakermoen, Seterstøa stasjon og Nestangen.

Sør for elvemøtet er det foreslått seks hensynssoner. Stasjonsbyen Årnes, Auli mølle, Hvam videregående skole, Gamle Hvam og Udenes kirke, Hoga stasjon og Auli garda.

3.3 Ile-grenda

ILEGRENDA

Lokalisering

Ilegrenda ligger på østsiden av Vorma i Fenstad nær grensa mot Eidsvoll. Hensynssonen inneholder blant annet gårdene nordre og søndre Ile, Ile meieri og det gamle landhandleriet. I tillegg omfatter hensynssonen kulturlandskapet på vestsiden av fylkesvei 177. På begge sidene av fylkesvegen ligger gravfeltet skrabben.

Kort historikk

Ilegrenda hadde tidligere egen skole, meieri, innkjøpslag, landhandleri og telefonsentral. Ihle meieri ble etablert i 1898 og ble etter hvert det største meieriet i Nes. Det var kjent for gode meieriprodukter og fikk flere priser for sin osteproduksjon. Meieriet ble drevet med damp og nedlagt i 1954. Landhandleriet fra årene rundt 1910 er bygget i enkel jugendstil. Landhandleriet ble nedlagt i 1972. Gårdene har tradisjonell bebyggelse fra 1800- og 1900-tallet.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Kulturminne art	Lok.nr.	Vernestatus
Kokegroplokalitet, Ihle 3	223598	Fjernet (aut. Fredet)
Kokegroplokalitet, Ihle 3	223595	Fjernet (aut. Fredet)
Branngrav, Ihle 2	223594	Fjernet (aut. Fredet)
Funnsted, Skrabben	151166	Aut. Fredet
Gravfelt, Skrabben	42014	Aut. Fredet

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
4/1 Hovedbygning, Ile nordre	1860	6962637
4/1 Stabbur, Ile nordre	1912	Uten nr.
4/1 Låve, Ile nordre	1946	151571751

4/5 Meieri, Ile meieri	1898	151571808
4/11 Butikk, Ile landhandleri	1909	151571816
4/11 Stabbur, Ile landhandleri	1909	151571824
4/11 Uthus, Ile landhandleri	1909	151571832
4/11 Veslebygning, Ile landhandleri	1909	151571840
5/1 Våningshus, Ile søndre	1874	151571727
5/1 Stabbur, Ile søndre	1800-tallet	151571735

Begrunnelse for hensynssone

Ile-grenda er et av få bevarte små bygdesentrum med en tydelig grendestruktur. Meieriet og butikken er selve navet i grenda. Ile gårdene og meieriet er godt synlig fra fylkesvei 177, og utgjør et samlet kulturmiljø. Hovedbygningen på Ile søndre er ett av fire våningshus i Nes som er oppført i teglstein, og er således i særstilling. Denne er i likhet med hovedbygningen på Ile nordre godt ivaretatt og istandsatt. Tunene er viktige i miljøet rundt butikken og meieriet. Meieriet og det gamle landhandleriet har i stor grad bevart sin opprinnelige form og materialbruk.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerækker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

Hovedbygningen på Ile søndre er oppført i pusset teglstein i første etasje og en laftet andre etasje.

3.4 Fenstad kirke

FENSTAD KIRKE

Lokalisering

Hensynssonen for Fenstad kirke omfatter jordbrukslandskapet rundt kirka som ligger på østsiden av Vormå. I hensynssonen inngår gårdene Fenstad nordre, Fenstad søndre og Huser. Hensynssonen omfatter også Østre Fenstad hjelpekirkegård som ligger nord/øst for hensynssonen.

Kort historikk

Fenstad kirke er fra 1703, og dermed den eldste i Nes. Dagens kirke er en tømret korskirke som erstattet en eldre kirke som antakelig stod på samme tomten. Fenstad kirke ble panelt i 1780, og var i mange år malt med brunrød tjære. Altertavlen er fra 1703 og prekestolen fra 1730. Kirken ble omfattende restaurert i 1863, hvor den fikk blant annet nytt tårn og galleri. På et tidspunkt ble kirken malt hvit, og man byttet teglsteinen på taket med skifer. Presteenkesetet Huser er en viktig del av historien rundt Fenstad kirke. Gården ble presteenkesete i 1753 for presteenker i Nes. Den første presteenka var Maren Binderup, og Huser tjente som presteenkesete fram til 1850 da gården ble solgt til Stockfleth. Huser var også sundsted. Vegen forbi kirka gikk tidligere ned til det gamle sundstedet på Huser, hvor det var overfart mellom øst- og vestsida av Vormå. Sundstedet ble nedlagt i forbindelse med åpningen av den første brua i Svanfoss i 1906. Østre Fenstad hjelpekirkegård ble tatt i bruk på 1850-tallet og var i bruk fram til cirka 1920. Kommunens første ordfører, stortingsmann Ole Walstad er gravlagt på kirkegården.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Kulturminne art	Lok.nr.	Vernestatus
Funnsted, Fenstad	170505	Aut. Fredet
Funnsted, Fenstad	116818	Sut. Fredet
Fenstad kirkested	84124	Aut. Fredet
Funnsted, Huser	114705	Uavklart
Funnsted, Huser	144273	Uavklart

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
15/22 Fenstad kirke	1703	151448240
15/1 Hovedbygning, Fenstad Nordre	1814	151448550
15/1 Sidebygning, Fenstad nordre	1916	151448542
15/1 Stabbur, Fenstad nordre	1900-tallet	151448534
15/1 låve, Fenstad nordre	1800-tallet	151448518
15/1 Utedo, Fenstad nordre	u.å.	u.nr.
16/1 Hovedbygning, Fenstad søndre	1715	151448585
17/1 Hovedbygning, Huser	1763	151448208
17/1 Stabbur, Huser	1800-tallet	151448224
17/1 Stabbur Huser	1900-tallet	151448194
17/1 Fjøs Huser	1860	151448240

Fenstad kirke fra 1703

Foto: Thor Albertsen

Begrunnelse for hensynssone

Kulturmiljøet rundt Fenstad kirke er et sentralt og viktig område i sognet. Det åpne landskapet rundt kirken med tilhørende gårdsanlegg bør bevares for å få en forståelse av helheten i området. På alle de tre gårdene i hensynssonen ligger det midtkammerbygninger, men av ulik form og størrelse. På Fenstad nordre skal hovedbygningen være fra omkring 1814, og denne er den mest representative av de tre for typen midtkammerbygninger i Nes kommune. De resterende bygningene på gårdene er representative for gårdsbebyggelse i Nes og i stor grad autentiske. Presteenkesetet på Huser er viktig i forhold til historien knyttet til kirken. På Huser står blant annet et av de eldste teglsteinsfjøsene i bygda. Fjøsset er fra 1860-årene. Den gamle ferdselshistorien er også en viktig del av området. Sundstedet mellom Huser og Strøm kan

fremdeles leses i landskapet. Hjelpekirkegården er en viktig historisk dimensjon i landskapet og er en viktig del av området som et kulturminne.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

Teglsteinsfjøset på Huser er frittstående og derfor en sjelden bygningstype.

Hovedbygningen på Fenstad nordre er en stor midtkammerbygning fra 1800-tallet.

3.5 Svanfoss sluser og damanlegg

SVANFOSS SLUSER OG DAMANLEGG

Lokalisering

Svanfoss sluser ligger ved Svanfossen i Vorma og midt i Fenstad. Hensynssonen omfatter sluseanlegget, reguleringsdam, brua, slusevokterboligen og forsamlingslokalet Bøndernes Hus.

Kort historikk

Svanfoss sluser og damanlegg stod ferdig i 1910 for å regulere vannstanden i Mjøsa og muliggjøre båttrafikk på Vorma. Byggingen av sluse og damanlegget i Svanfossen var omfattende og på det meste arbeidet det 300 mann på anlegget, hvor man blant annet måtte sprengre ut en kanal hvor slusene skulle bygges. Reguleringsdammen i Svanfossen erstattet en eldre dam i Sundfossen i Eidsvoll. Dagens betongdam med fire luker er fra 1963. Slusene har et slusekammer og porter i tre. I forbindelse med ombyggingen på 1960-tallet ble også dagens bru bygget. Den er tredje generasjon bru i Svanfoss. Den gamle damvokterboligen fra 1906 ligger mellom reguleringsdammen og slusene, og skal være blant de første ferdighusene i området. I hensynssonen ligger også Bøndernes Hus, innviet i 1924. Forsamlingshuset er tegnet og bygget av byggmester Axel Bjørnstad fra Feiring.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Det er ikke registrert arkeologiske kulturminner i området.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
15/4 Damvokterbolig, Svanfoss sluser	1906	151447996
15/4 Uthus, Svanfoss sluser	1906	151448003
15/3 Bøndernes Hus	1924	151448046

Begrunnelse for hensynssone

Svanfoss Sluser er et viktig kulturminne som viser utviklingen innenfor blant annet infrastruktur. Det omfattende anlegget som ble bygget ut på begynnelsen av 1900-tallet vitner om samtidens fortsatte tru på dampskiptrafikk på elvene, og at elvene fortsatt var viktige transportforbindelser i innlandet. Det nye damanlegget sammen med damvokterbolig og sluse utgjør et helhetlig miljø som bør søkes bevart for framtiden. Bøndernes Hus er et av de best bevarte forsamlingshusene fra begynnelsen av 1900-tallet i Nes. Bygningen har vært en markant møteplass for folk i bygda i snart 100 år, og det kan derfor knyttes en høy identitetsverdi til objektet. Det er viktig å bevare enkelte hus som utgjør en så stor del av folks identitet som det Bøndernes Hus gjør.

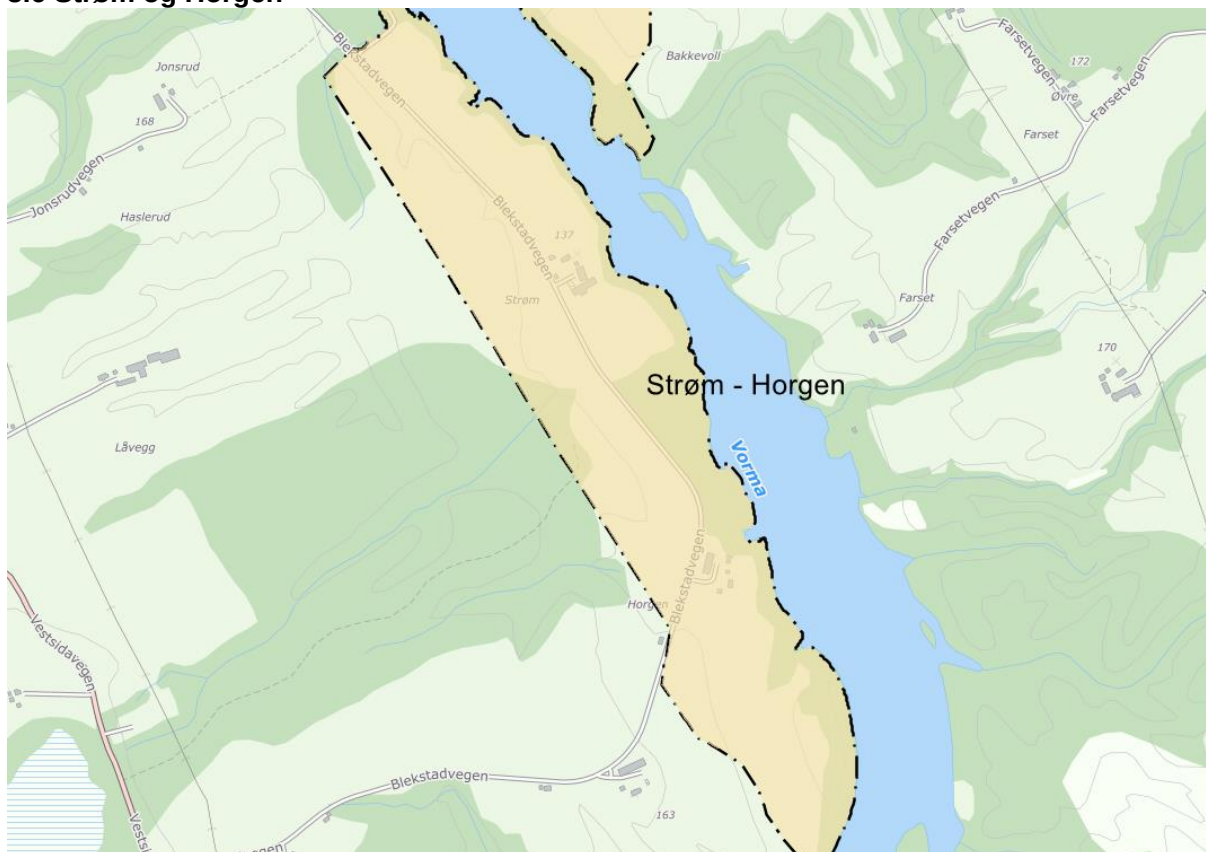
Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger og anlegg i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

Svanfoss sluser med damvokterboligen til høyre i bildet.

3.6 Strøm og Horgen

STRØM OG HORGEN

Lokalisering

Hensynssonen omkring gårdene Strøm og Horgen ligger på vestsiden av Vorma, langs Blekstadvegen mellom Vormsund og Brårud.

Kort historikk

Gårdene Strøm og Horgen ble antakelig ryddet i eldre jernalder og har antakelig vært et religiøst senter i området i eldre tid. Dette vitner blant annet gravfeltet i området mellom Horgen og Strøm om. Området er rikt på arkeologiske funn, noe som bygger oppunder at det har vært et viktig sentrum i jernalderen. Horgen var også sundsted, hvor det var mulig å krysse Vorma. Ved gravfeltet på Horgen ble det også satt opp et meieri på slutten av 1800-tallet. Meieriet leverte videre til Årnes meieri. Sidebygningen på Horgen er fra 1700-tallet, hovedbygningen, som er av midtkammertypen, er fra 1840-årene, mens enhetslåven er bygget i 1929. Strøm har også flere eldre bygninger. Den eldste bygningen på tunet er stabburet og skal være fra siste del av 1600-tallet. Hovedbygningen er en midtkammerbygning fra seint 1700-tallet. Langs vegen mellom de to gårdene på Strøm og Horgen ligger en hjelpekirkegård med flere gravstøtter. Kirkegården var i bruk fra 1850- til 1920-tallet og ble bygget for å avlaste kirkegården ved Fenstad kirke.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Kulturminne art	Lok.nr.	Vernestatus
Funnsted, Strøm	170531	Aut. fredet
Funnsted, Strøm	116840	Aut. Fredet
Funnsted, Strøm	114706	Aut. Fredet
Funnsted, Strøm	121340	Aut. Fredet
Funnsted, Strøm	144278	Aut. Fredet
Funnsted, Strøm	170530	Aut. Fredet

Funnsted, Strøm	116821	Aut. Fredet
Funnsted, Strøm	114707	Aut. Fredet
Funnsted, Strøm	114708	Aut. Fredet
Funnsted, Strøm	170529	Aut. Fredet
Funnsted, Strøm	170528	Aut. Fredet
Gravminne, Horgen	22151	Aut. Fredet
Kirkegårdslokalitet, Horgen	151307	Ikke fredet
Haug/Groplokalitet, Horgen	123001	Ikke fredet
Kullfremstillingsanlegg, Horgen	151300	Aut. Fredet
Gravfelt, Horgen	32018	Aut. Fredet
Gravfelt, Veslehagan	70601	Aut. Fredet
Funnsted, Horgen	114687	Aut. Fredet
Annen arkeologisk lokalitet, Horgen	22152	Uavklart
Funnsted, Horgen	116829	Aut. Fredet
Funnsted, Horgen	116832	Aut. Fredet
Funnsted, Horgen	116827	Aut. Fredet
Funnsted, Horgen	142891	Ikke fredet
Funnsted, Horgen	142954	Aut. Fredet
Funnsted, Horgen	114664	Uavklart
Funnsted, Horgen	115765	Aut. Fredet

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
26/1 Hovedbygning, Horgen	1842	151555969
26/1 Svalgangsbygning, Horgen	1700-tallet	151555977
26/1 Stabbur, Horgen	1800-tallet	151555950
26/1 Låve, Horgen	1929	151555934
26/1 Uthus/potetkjeller, Horgen	1800/1950-tallet	151555942
26/1 Utedo, Horgen	1800-tallet	Uten nr.
27/1 Hovedbygning, Strøm	1795	151447821
27/1 Stabbur, Strøm	1667	151447856
27/1 Låve, Strøm	1700-tallet	151447864
27/1 Heiselåve, Strøm	1952	151447872

Begrunnelse for hensynssone

Tunet på Horgen er typisk for det åpne firkanttunet som er vanlig på Østlandet. Tunet har hovedbygning, bryggerhus, stabbur, låve og flere mindre uthus. Enhetslåven med alle funksjoner samlet under et tak er en god representant for bygningstypen. Låven står nærmest urørt og er i god stand. Bryggerhuset på Horgen er en av få bevarte svalgangsbygninger i Nes. Tunet på Strøm er også godt bevart med bygninger fra 1600-tallet og fram til i dag. Stabburet går for å være blant de eldste i Nes. På Strøm finnes videre en midtkammerbygning, en eldre tømmerlåve og en heiselåve bygget på 1950-tallet. Disse to tunene er viktige elementer i kulturlandskapet langs Blekstadvegen. Området inneholder også to gravfelt med rundhauger fra jernalderen. Dette gjør at området er rikt på synlige arkeologiske kulturminner, i tillegg til at det er rikt på arkeologiske funn. Dette viser en kontinuitet i utviklingen av området. Hjelpekirkegården er også med på å vise en kontinuitet i området.

Kulturlandskapet ved Horgen gård.

Foto: Thor Albertsen

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

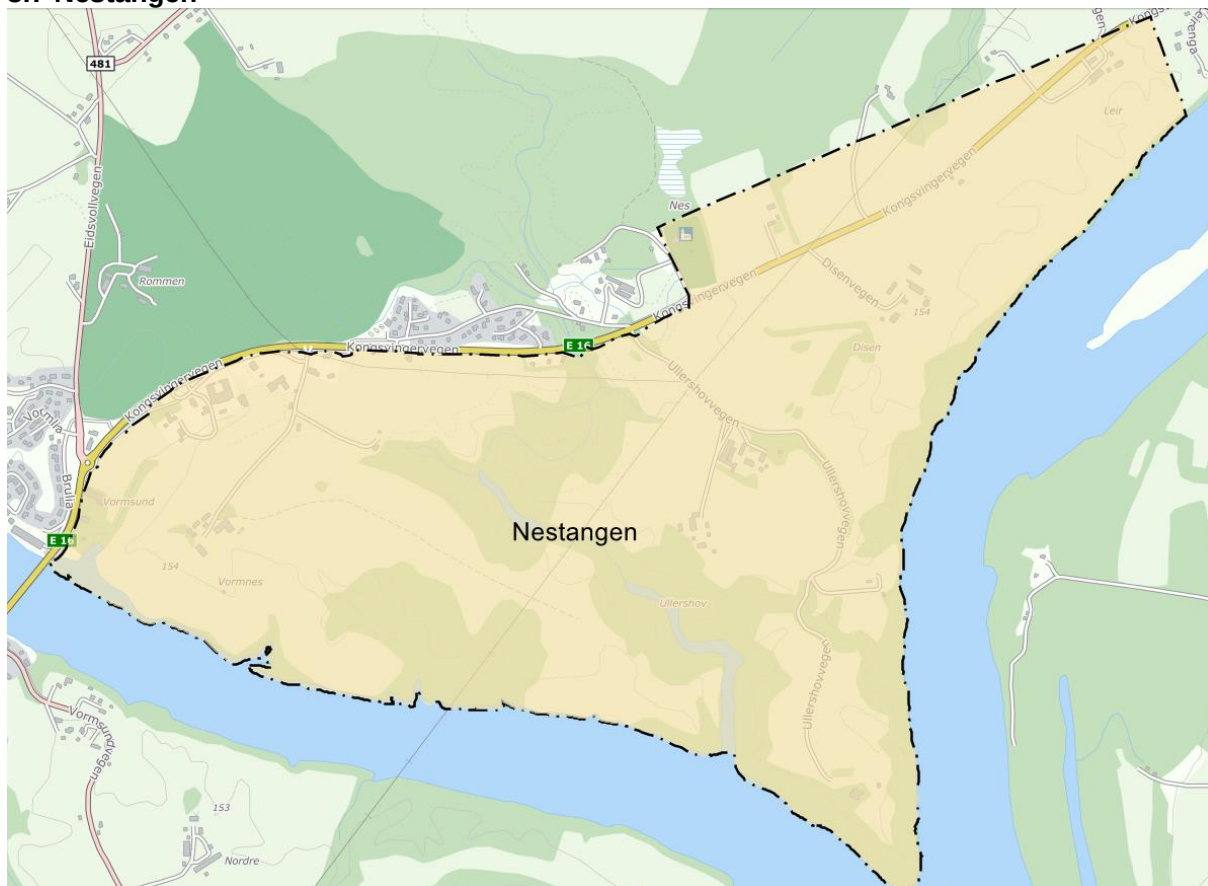

Hjelpekirkegården på Horgen. Foto: Thor Albertsen

Stabburet på Strøm fra 1600-tallet

3.7 Nestangen

NESTANGEN

Lokalisering

Hensynssone Nestangen ligger i Vormsund og er neset der elvene Glomma og Vorma møtes. Hensynssonen avgrenses vesentlig av E16 i vest og nord. Området omfatter sju gårder og enda flere eiendommer. De sju gårdene danner sammen med kirkeruinen og landskapet begrunnelsen for sonen. Området er preget av kulturlandskap med jorder og beiter. Nestangen er det gamle maktsenteret i kommunen. I tillegg til kirkeruinen ligger også nye Nes kirke innenfor hensynssonen.

Kort historikk

Nes kirkeruin var fram til et lynnedslag i 1854 sognets hovedkirke. Kirken ble opprinnelig bygget i romansk stil, hvor den eldste delen er fra 1100-tallet, men den fikk sin nåværende form som korskirke i 1697. Under Gyldenløve-feiden på 1670-tallet ble det bygget en provisorisk militær skanse rundt kirken som var i bruk fram til freden i 1680. I 1854 valgte man ikke å bygge opp igjen kirken på grunn av rasfaren på neset der Vorma og Glomma møtes. Den nye hovedkirken ble bygget lenger inn på andre siden av dagens E16. Gårdene som ligger i landskapet rundt ruinen forteller historien om et landbrukslandskap med stor rikdom og store gårder. Ullershov-gårdene viser til at området har vært viktig for gudedyrkelse lenge før kristningen av Norge. Altså kan området vise til en religiøs kontinuitet. Ullershov-gårdene fikk sin nåværende plassering etter et leirskred i 1725 hvor de tidligere tunene gikk i elva. Disen gård ble på denne tiden prestegård på grunn av sin sikrere plassering lenger unna neset. Søndre Vormnes gård er tidligere lensmannsgård med tingstue. Vormsund gård har tjent som sundsted i mange år før man fikk bygget bru i Vormsund. Etter at brua kom, ble det etablert et landhandleri på gården. Ved det gamle Herredshuset Lillerommen ligger også det gamle posthuset som er bygget i enkel jugendstil.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Kulturminne art	Lok.nr.	Vernestatus
Nes kirkeruin	80565	Aut.fredet
Gravhaug, Ullershov	69987	Aut.fredet
Gravhaug, Vormsund	42220	Aut.fredet
Gravhaug, Vormnes Søndre	22362	Aut.fredet
Gravhaug, Vormnes Søndre	50819	Aut.fredet
Gravhaug, Smiehaugen	69988	Aut.fredet

Nes kirkeruiner.

Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
82/1 Hovedbygning, Leir	1710	151536921
82/1 Stabbur, Leir	1700-tallet	151575331
82/1 Enhetslåve, Leir	1932	151536948
83/7 Villa, Glomnes	1927	151512062
83/8 Ruin, Nes kirkeruin	1100-tallet	151498957
83/8 Kjerkestue, Nes kirkeruin	1700-tallet	151498965
83/13 Hovedbygning, Nes prestegård	1787	151511961
83/1 Stabbur, Disen	1700-tallet	151512011
83/1 Forpakterbolig, Disen	1904/1955	151511953
84/1 Hovedbygning, Ullershov N.	1860	151511872
84/1 Svalgangsbygning, Ullershov N.	1730	151511902
84/1 Stabbur, Ullershov N.	1836	151511899
84/1 Bakstehus, Ullershov N.	1700-tallet	151511929
84/1 Ishus, Ullershov N.	1800-tallet	151511880
84/1 Låve, Ullershov N.	1923	151511848

84/1 Utedo, Ullershov N.	1800-tallet	Uten nr.
84/1 Husmannsstue, Ullershovfallet	u.å.	151512178
84/1 Stabbur, Ullershovfallet	u.å.	151512151
84/1 Uthus, Ullershovfallet	u.å.	151512135
84/1 Nes kirke	1860	151514960
84/1 Gravkapell, Nes kirke	1906	151514979
84/30 Bolighus, Myrvoll	1910	151511627
84/30 Snekkerverksted, Myrvoll	1900-tallet	151511600
84/30 Låve, Myrvoll	1900-tallet	151511619
84/30 Smie, Myrvoll	1900-tallet	Uten nr.
85/1 Hovedbygning, Ullershov S.	1902	151511791
85/1 Hagestue Ullershov S.	1700-tallet	151511821
85/1 Stabbur, Ullershov S.	1700-tallet	151511767
85/1 Jordkjeller, Ullershov S.	1800-tallet	151574777
85/1 Driftsbygning, Ullershov S.	1800-tallet	151511775
85/1 Fjøs, Ullershov S.	1870	151511783
85/1 Sidebygning, Ullershov S.	1800-tallet	151511813
85/1 Utedo, Ullershov S.	1800-tallet	Uten nr.
85/1 Hønehus, Ullershov S.	1947	151511805
86/1 Hovedbygning, Vormnes N.	1894	151511201
86/1 Stabbur, Vormnes N.	1800-tallet	151511228
87/1 Hovedbygning, Vormnes S.	1830	151510981
87/1 Stabbur, Vormnes S.	1827	151511058
87/1 Låve, Vormnes S.	1900-tallet	151511031
87/1 Vedskjul, Vormnes S.	1900-tallet	151510965
87/1 Tingstue, Vormnes S.	1800-tallet	151511066
87/1 Grishus, Vormnes S.	1800-tallet	151510973
87/1 Røkterbolig, Vormnes S.	1800-tallet	151511007
89/2 Herredshus, Lillerommen	1915	151511090
89/2 Vormsund Ungdomsskole	1965	151511082
88/2 Doktorbolig, Folkvang	1851	151510957
88/1 Hovedbygning, Vormsund gård	1875	151515355
88/1 Stabbur, Vormsund gård	1900-tallet	151515347
88/1 Låve, Vormsund gård	1910	151515363

Begrunnelse for hensynssone

Nestangen er kanskje et av de områdene i Nes kommune som er rikest på kulturminner. Man kan i landskapet lese de lange linjene kirkeruinen og gravhaugene bidrar til. Landskapet er i stor grad et landbrukslandskap, hvor tradisjonelle driftsformer i jordbruket som beite er holdt i hevd. Landskapet er preget av store gårder som viser en utvikling i landbruket. Bygninger fra 1700-, 1800-, og 1900-tallet er igjen med på å gi hensynssonen en tidsdybde og lesbarhet i utviklinga. Av viktige kulturminner nevnes svalgangsbygningen på Ullershov Nordre, midtkammerbygningene på Leir, Disen, Ullershov Nordre, Ullershov Søndre og Søndre Vormnes. Alle gårdene har eldre stabbur og driftsbygningen som også er med på å bygge opp under helheten i kulturmiljøet på Nestangen. Villaen på Glomnes er en av få bygninger i Nes som er bygget i jugendstil. Andre viktige elementer i landskapet er furua som står på gravhaugen på Ullershov Nordre, vegen ned til ruinen med store trær er viktige markører i landskapet og derfor viktige å bevare.

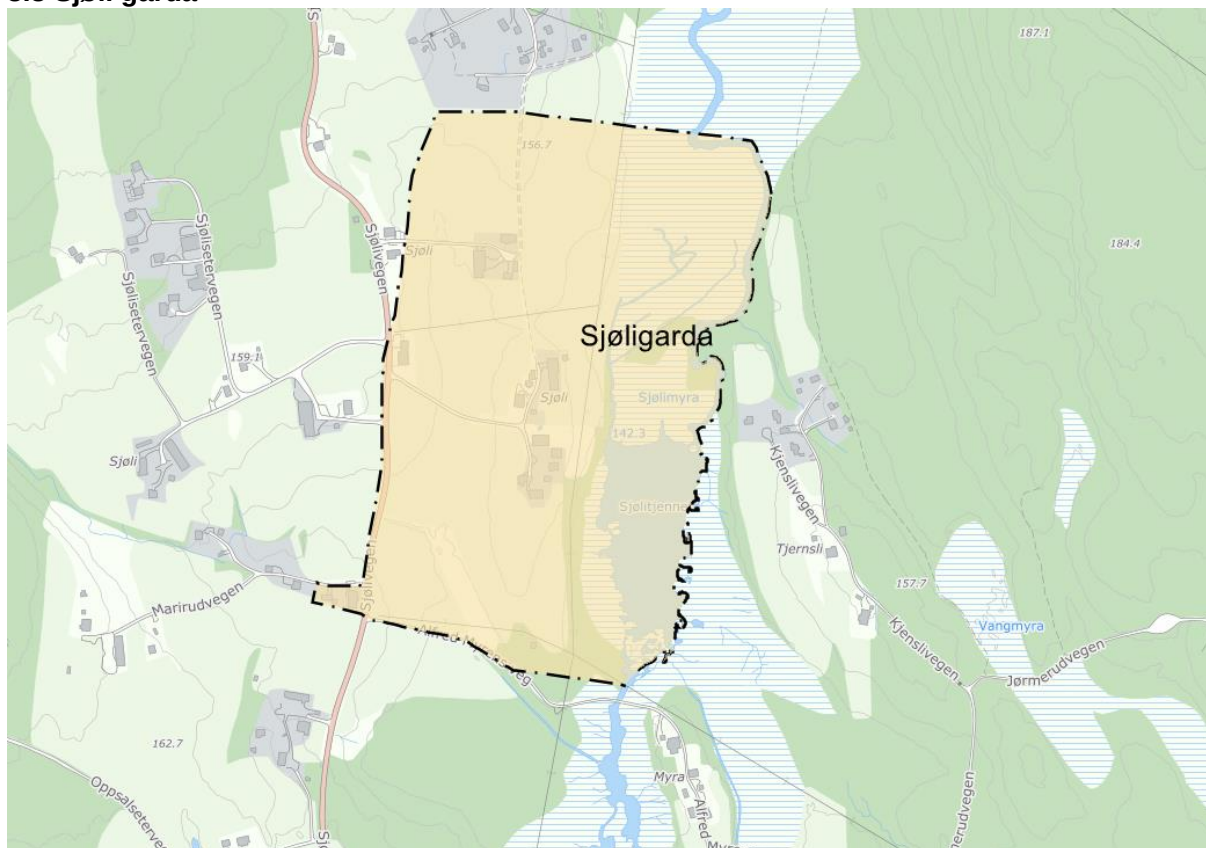

Fra venstre oppe: Hovedbygningen på Vormnes søndre, hovedbygningen på Vormsund gård i sveitserstil, Nes kirke fra 1860 og kjeller og stabbur på Ullershov søndre.

Retningslinjer hensynssone Nestangen

- Nye tiltak bør plasseres på en slik måte at de ikke er til sjenanse for allerede etablerte siktlinjer, bygningsmiljøer eller kulturlandskap. Nye tiltak bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder materialbruk og proporsjoner.
- Bygninger som inngår i registreringene til kulturminneplanen bør i størst mulig grad bevares og istandsettes. Dette slik at de opprettholder sitt opprinnelige uttrykk og positive påvirkning for intensjonen med hensynssonen.
- Nye tiltak skal dokumenteres med tegninger og bilder med hensikt å vise fjernvirkning av tiltaket i kulturmiljøet. Behov for illustrasjoner avklares med kommunen.
- Ved søknad om riving av kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen skal det vedlegges en antikvarisk tilstandsrapport med bilder og beskrivelse av skadeomfanget. Det skal også redegjøres for muligheten for å sette i stand bygningen.
- Istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen bør skje etter antikvariske prinsipper.
- Innenfor hensynssonen bør viktige landskapselement som trær, alleer, trerekker, åkerholmer, vegfar, gårdsdammer m.m. bevares for å opprettholde landskapets karakter.

3.8 Sjøli garda

SJØLI GARDA

Lokalisering

Området ligger nord for Ingeborgrud i Skogbygda. Hensynssonen strekker seg fra Sjøli skole, langs Sjølivegen og til og med Sjøli nordre. Også Sjølitjennet omfattes av hensynssonen.

Kort historikk

Sjøli garda kan dokumenteres tilbake til høymiddelalderen, da Sjøli ble gitt som medgift av kong Håkon 5. til sin datter. På søndre Sjøli ble det drevet landhandel fra 1800-tallet og fram til 1915. Sjøli skole stod ferdig bygget i 1895 og var skole for områdene Sjøli, Fallet og Utsjøen. Elevene som kom fra Utsjø-området hadde lang skoleveg.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Det er ikke registrert arkeologiske kulturminner i området.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
121/1 Hovedbygning, Sjøli	1858	151521800
121/1 Stabbur, Sjøli	1700-tallet	151521843
121/1 Skåle, Sjøli	1900-tallet	151521835
121/1 Fjøs, Sjøli	1900-tallet	151521827
121/1 Låve, Sjøli	1800-tallet	151521819
121/1 Smie, Sjøli	1900-tallet	Uten nr
121/1 Sommerfjøs, Sjøli	1900-tallet	151518966
121/2 Hovedbygning, Sjøli Nordre	1881	151520219
121/2 Stabbur, Sjøli Nordre	1800-tallet	151521770
121/2 Fjøs, Sjøli Nordre	1800-tallet	151520200

122/16 Skole, Sjøli skole	1895	151521614
122/16 Stabbur, Sjøli skole	1895	151521606
122/16 Uthus, Sjøli skole	1900-tallet	151521592

Teglsteinfjøs på Sjøli, Sjøli skole, stabbur på Sjøli nordre og tømmerlåve på Sjøli.

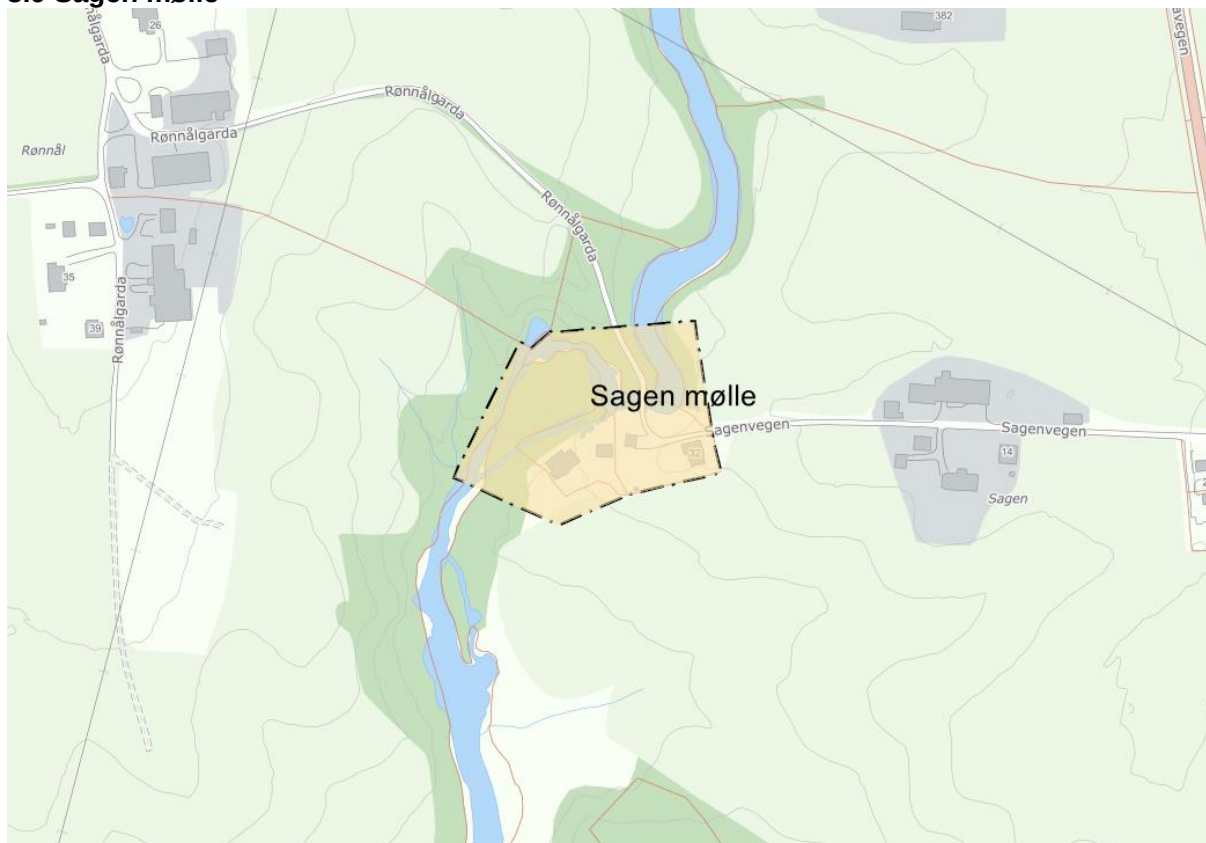
Begrunnelse for hensynssone

Området fra Sjøli skole og opp til Sjøli nordre er en god representant for et småskala landbrukslandskap som er annerledes enn det vi finner i områdene rundt de store elvene i kommunen. Gårdene ligger tettere og i er i mindre skala enn ellers i kommunen. Sjøli garda er godt ivaretatt og danner et miljø rundt Sjølitjennet. På den søndre Sjøli garden finnes blant annet tømmerlåve, smie og sommerfjøs bevart. Sjøli skole er pent istandsatt av eier og er således et godt eksempel på et skolehus fra slutten av 1800-tallet.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

3.9 Sagen mølle

SAGEN MØLLE

Lokalisering

Sagen mølle ligger ved åa Ua i Skogbygda langs vegen Rønnoldgorda. Hensynssonen inneholder mølle med dam og bru.

Kort historikk

Det skal ha vært sag og kvern ved fossen i Ua allerede i 1680. Den gangen tilhørte fossen Bårhaug, og navnet var derfor Bårhaugfossen. På slutten av 1700-tallet ble saga og kverna liggende under gården Skarning, før den ble solgt videre på begynnelsen av 1900-tallet. Mølla som står der i dag ble satt opp i 1912. Den gamle mølla hadde to vannhjul, mens den nye fikk tre turbiner hvor to var til sammaling og en til sikte. Under krigen ble det drevet illegal-møllevirksomhet til tross for streng regulering og strenge straffer. Illegal møllevirksomhet ble drevet ved flere møller i Nes, dette foregikk som regel om natta. Gjennom 1900-tallet har mølla gjennomgått flere moderniseringer og ombygninger, men eksteriøret er i stor grad urørt. Det siste kornet ble malt til mjøl i 2006.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Det er ikke registrert arkeologiske kulturminner i området.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
132/4 Mølle, Sagen mølle	1912	151539033
132/4 Uthus, Sagen mølle	1912	151539068
132/25 Møllerbolig, Sagen mølle	1800-tallet	151539076

Begrunnelse for hensynssone

Det er i dag bevart få møller i Nes. De få møllene som er igjen er viktige symboler for kornbygda Nes. Sagen mølle med damanlegg, bru og veger er et viktig kulturmiljø som blant annet kan oppleves fra Ua. Sagen mølle innehar en høy grad av autenticitet, og er en god representant for bygdemøllene.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger og anlegg i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

Kulturmiljøet ved Sagen mølle er godt ivaretatt.

3.10 Oppakermoen

OPPAKERMOEN

Lokalisering

Hensynssonen ligger langs Sandvegen på Oppakermoen, sør for E16. Området omfatter de to arbeidsmåbrukene Furuset og Skarpsno, i tillegg til det gamle landhandleriet.

Kort historikk

Tettstedet Oppakermoen vokste fram som et resultat av etableringen av papirfabrikken og tresliperiet i Funnefossen i 1870-åra. I tillegg til å arbeide på fabrikken holdt de fleste arbeiderne seg med et lite småbruk. Brukene ble ofte kalt «måneskinnsbruk» fordi arbeidet på miniatyrgårdene ble utført om natten etter endt arbeidsdag på sliperiet. De fleste brukene ble etablert på begynnelsen av 1900-tallet, enten som videreføring av husmannsplasser, eller som helt nye småbruk. På Oppakermoen vokste et yrende foreningsliv fram. Det ble blant annet etablert skytterhus, arbeidssamfunn og folkebad.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Det er ikke registrert arkeologiske kulturminner i området.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
136/29 Bolighus, Furuset	1909	151513700
136/29 Stabbur, Furuset	1909	151513719
136/29 Låve, Furuset	1909	151513697
136/29 Grisehus, Furuset	1909	151513727
136/29 Utedo, Furuset	1909	Uten nr
136/29 Bryggerhus, Furuset	1909	Uten nr
136/34 Bolighus, Skarpsno	1909	151513824
136/34 Stabbur, Skarpsno	1909	151513816

136/34 Uthus, Skarpsno	1909	151513808
136/18 Landhandel, Grøndahlbutikken	1890	151514006

Begrunnelse for hensynssone

Furuset er en del av kommunens museum Nes Samlinger. På tunet er de gamle bygningene bevart med høy grad av autenticitet. Skarpsno ligger vis a vis Humlevegen og er i likhet med Furuset godt ivaretatt med de originale bygningene. Oppakermoen har de siste 40 årene i stor grad endret seg fra å være et lite småbrukersamfunn til å bli et moderne boligfelt. Furuset og Skarpsno er derimot et godt bevart miljø som vitner om arbeiderbrukene som en gang bosatte arbeiderne ved Funnefoss tresliperi. Landhandleriet er et velkjent landemerke langs E16 og er et viktig kulturminne med lang historie på Oppakermoen.

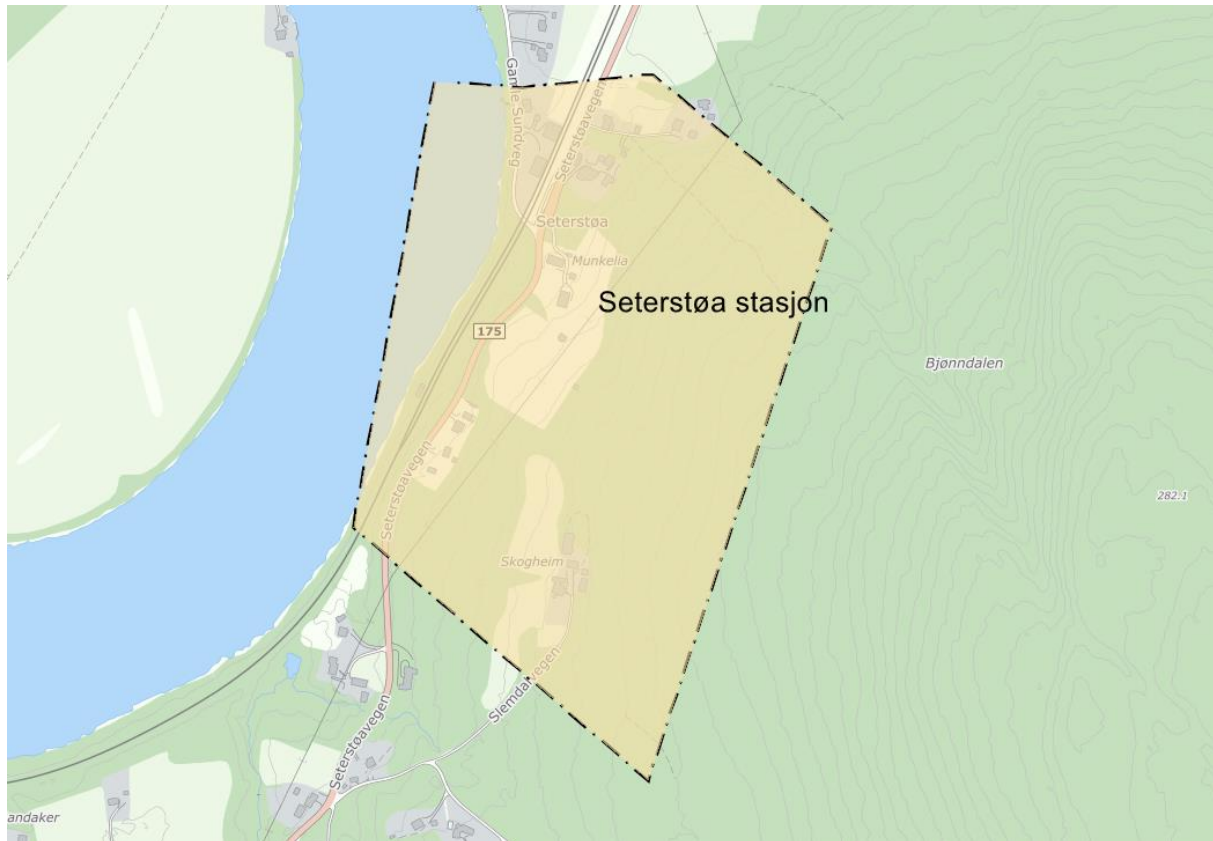

Furuset med hus, stabbur, utedo og låve. Nede ser vi Skarpsno og det gamle landhandleriet.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

3.11 Seterstøa

SETERSTØA

Lokalisering

Seterstøa ligger på østsiden av Glomma på grensen til Sør Odal. Hensynssonen omfatter det gamle sentrumet i Seterstøa med blant annet jernbanestasjon, butikk og postkontor.

Kort historikk

Seterstøa er det gamle handelssentrumet for Oppaker, Skogbygda og Skogen. Da jernbanen ble åpnet i 1862 ble Seterstøa et viktig handelssted ved Glomma. Stedet hadde flere butikker, bakeri og postkontor. Seterstøa stasjon er fra 1862 og ble tegnet av arkitektene Wilhelm von Hanno og Heinrich E. Schirmer. Stasjonen er av samme type som på Haga, Skarnes og Sander. Stasjonen, godshuset og hageanlegget er vedtaksfredet. Før brua over Glomma ved Funnefoss ble bygget var det ferje over Glomma fra Seterstøa til Bjertnes. Den siste ferja som ble brukt kunne frakte to personbiler eller en lastebil. I 1975 ble ferja lagt ned, og Seterstøa mistet gradvis sin sentrumsfunksjon.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Det er ikke registrert arkeologiske kulturminner i området.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
142/1 Bolighus, Seterstøa	1800-tallet	151526659
142/1 Låve, Seterstøa	1800-tallet	151526667
142/6 Bolighus, Skogheim	1900-tallet	151526373
142/6 Sidebygning, Skogheim	1900-tallet	151526373
142/6 Stabbur, Skogheim	1800-tallet	151526357
142/6 Låve, Skogheim	1900-tallet	151526349
142/7 Butikk/bolighus, Munkelien	1865	151526470

142/7 Stabbur, Munkelien	1800-tallet	151526462
142/7 Låve, Munkelien	1800-tallet	151526454
142/13 Butikk/bolighus, Nedre Munkelien	1800-tallet	151526578
142/13 Bolighus, Nedre Munkelien	1800-tallet	6966373
142/13 Uthus, Nedre Munkelien	1800-tallet	151526586
142/44 Bolighus, Sørlibråten	1800-tallet	151526403
142/44 Sidebygning, Sørlibråten	1800-tallet	151575056
231/7 Seterstøa stasjon	1862	151526497
231/7 Godshus, Seterstøa stasjon	1862	151526500

Begrunnelse for hensynssone

Hensynssonen er viktig for at området rundt det gamle sentrumet på Seterstøa blir bevart. Stasjonen, godshuset og hageanlegget er vedtaksfredet, og det er derfor viktig at også omgivelsene rundt tar hensyn til dette anlegget, men også de strukturer som er med på å bygge opp under historien på Seterstøa.

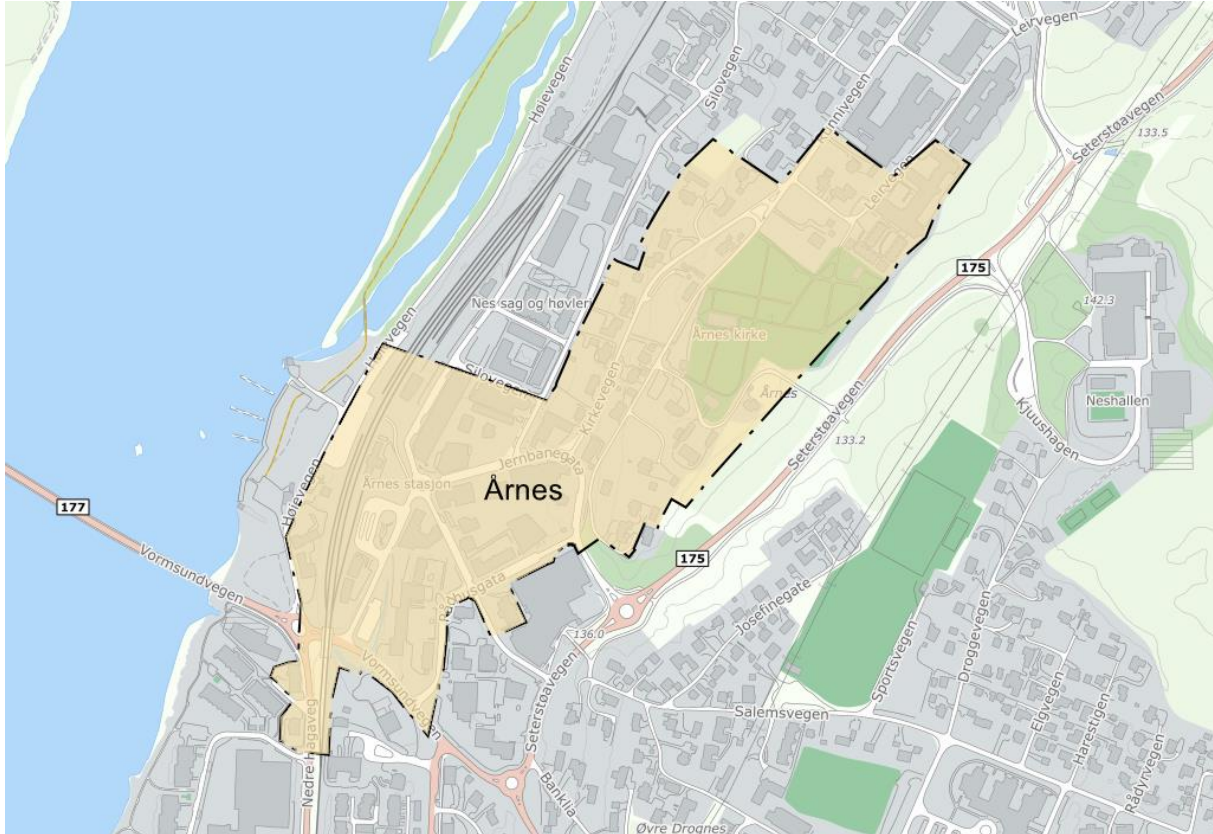

Seterstøa stasjon er vedtaksfredet etter kulturminneloven.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

3.12 Årnes

STASJONSBYEN ÅRNES

Lokalisering

Stasjonsbyen Årnes omfatter de gamle forretningsgårdene og villaene i sentrum av Årnes. Sindre- og Fenstadgården ved Nedre Hagaveg, bygningene i Jernbanegata, Skolegata og Kirkegata, samt høyderyggen ved Årnes kirke.

Kort historikk

Årnes vokste fram som kommunens sentrum etter utbyggingen av Kongsvingerbanen på 1860-tallet. Etter over 150 år er toget og stasjonen fortsatt en viktig del av sentrum. Før jernbanen ble bygd ut lå det noen få gårder og plasser i området som i dag er Årnes. I 1878 ble Årnes kirke oppført. Infrastrukturen ble viktig for utviklinga. Det var først etter Årnes-brua ble bygd i 1909 at forretningsgårdene og sentrumsfunksjonene dukket opp. Fram til andre verdenskrig var det stor byggeaktivitet på Årnes og det ble behov for å begynne å regulere byggeaktivitetene i sentrum. Det ble laget reguleringsplaner for sentrumsområdene i Årnes fra 1916 og framover, men ingen av disse ble fulgt før etter andre verdenskrig. Dette betyr at det vi i dag definerer som «stasjonsbyen» skjedde gjennom en tilfeldig utbygging langs allerede etablerte vegtraseer. I årene etter andre verdenskrig fortsatte utviklingen av Årnes med store nye villa-områder og moderne forretningsgårder i sentrum. Byggingen av administrasjonsgården, eller Nes rådhus i 1967, satte punktum for Vormsund som politisk sentrum, og Årnes ble for alvor kommunesentrumet i bygda.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Kulturminne art	Lok.nr.	Vernestatus
Årnes kirkested	85981	Ikke fredet
Kokegroplokalitet, Årnes kirkegård	223376	Fjernet (aut. Fredet)

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
167/85, Offiserbrakke, Runni leir	1940-tallet	151461921
167/39 Bolighus, Løvstad	1920-tallet	151459080
167/39 Garasje, Løvstad	1920-tallet	151459099
167/21 Bolighus, Rosenheim	1914	151461905
167/45 Bolighus, Engersborg	1900-tallet	151459021
167/18 Bolighus, Thorshov	1910	151458998
167/44 Bolighus, Kirkeng	1930-tallet	151461603
168/18 Bolighus, Bakkehuset	1916	6969410
168/18 Stabbur, Bakkehuset	Ukjent	151461646
168/18 Sidebygning, Bakkehuset	Ukjent	151461638
168/58 Kirke, Årnes kirke	1878	151461883
168/55 Hovedbygning, Årnes gård	1860-årene	151461867
168/55 Uthus/fengsel, Årnes gård	1920-tallet	151461859
168/54 Bolighus, Solbraa	1924	151461743
169/45 Bolighus, Munkelien	1920-tallet	151461727
168/13 Bolighus, Sentvedt	1917	151461662
168/86 Bolighus, Glimt	1935	151461522
168/73 Bolighus, Skråstad	1930-tallet	151461506
168/39 Bolighus, Blommenhøy	1920-tallet	151461492
168/40 Bolighus/forretning, Godheim	1920-tallet	151461476
168/30 Bolighus/forretning, Bjørkheim	1920-tallet	151461468
168/45 Bolighus/forretning, Lia	1920-tallet	151461689
168/28 Forretning, Velgården	1957/1960	151461425
168/42, Bolig/forretning, Roa	1920-tallet	151575714
168/48 Uthus/verksted, Auligården	1920-tallet	151461352
168/19 Forretning, Solberggården	1926	6965598
168/11 Forretning, Grøndahlgården	1914	151573576
168/33 Skysstasjon/landhandel/kommunegård, Fagernes	1850	151461018
168/33 Nes Rådhus	1967	151460992
168/47 Forretning, Slettumgården	1921	151461263
168/46 Forretning, Apotekgården Thune	1924	151461247
168/393 Skole, Årnes gamle skole	1921	151461239
168/187 Årnes jernbanestasjon	1862	151461042
168/187 Pakkhuset	1862	151461034
168/187 Meieri, Meierigården	1908	151461131
168/187 Meieri, Meierigården	1908	151461158
169/219 Forretning, Fenstadgården	1914	151460909
169 Forretning, Sindregården	1922	151460917

Apotekergården, Årnes gamle skole og Schiefloegården danner et miljø rundt trekanten park.

Begrunnelse for hensynssone

Årnes har en tydelig gatestruktur med utgangspunkt i de gamle ferdselsårene. Langs de eldste gatene ligger den gamle trehusbebyggelsen. Nede på platået rundt stasjonen finner vi de gamle forretningsgårdene hvor man hadde sentrumsfunksjonene. Spesielt viktig er trehusene i Skolegata, fra jernbanestasjonen og fram til Årnes gamle skole. Trehusmiljøet rundt Trekanten park er særdeles viktig å ta vare på for opplevelsesverdien i området. På høyderyggen ved kirka finner man villaene og den gamle hovedbygningen på Årnes gård som har tjent som lensmannsgård. Årnes sin bevarte trehusbebyggelse er variert, godt ivaretatt, innehar en høy grad av autenticitet og bidrar derfor til en opplevelse av et helhetlig miljø. Trehusene er sammen med elva det som gir Årnes sitt største særpreg. Særpreget er miljøskapende, og således viktig å ivareta i videre fortetting og utbygging av Årnes. Enkeltojekter er regulert til bevaring gjennom ulike reguleringsplaner.

Oppe fra venstre Solberggården, stasjonsbygningen fra 1862, meieriet og Grøndahlgården.

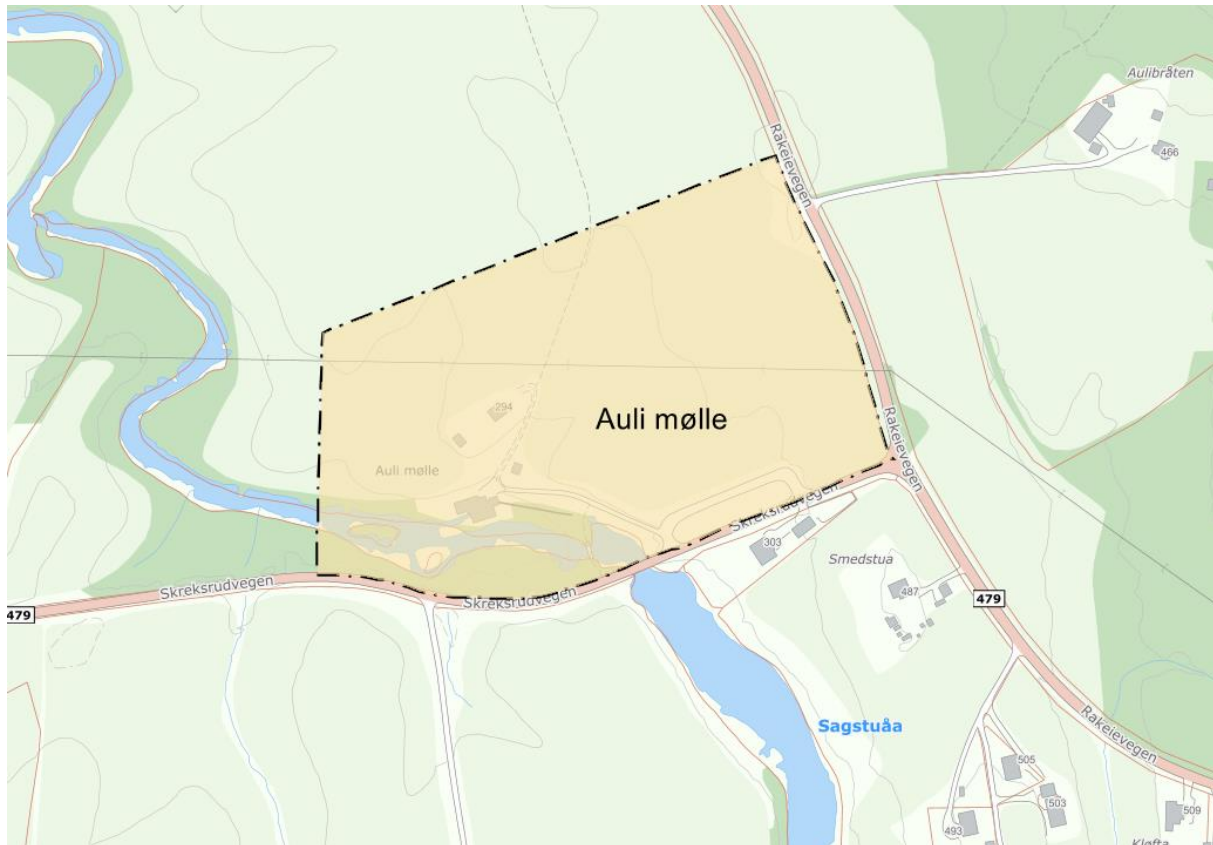
Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.
- Ved utarbeidelse av nye reguleringsplaner skal kulturminneregistrerte bygninger reguleres til bevaring gjennom bruk av hensynssone med tilhørende reguleringsbestemmelser.

Oppe fra venstre villaen Engersborg ved kirka, Solbraa, hovedbygningen og det gamle fengslet/uthuset på Årnes gård.

3.13 Auli mølle

AULI MØLLE

Lokalisering

Auli mølle ligger ved Sagstuåa ved vegkrysset Skreksrudvegen/Rakeievegen. Hensynssonen omfatter mølle med ventestall og møllerbolig med uthus. I tillegg omfatter hensynssonen damanlegget og rørgata ved mølla.

Kort historikk

Auli mølle ble bygget i 1909, men det har vært mølledrift på stedet helt siden 1600-tallet. I anlegget inngår også en møllerbolig oppført i laftet plank, samt uthus og hvilestall for hestene som kjørte korn til mølla. Under krigen ble det drevet illegal møllevirksomhet om natta. Auli mølle drives av en vannturbin som også driver et lite kraftverk. Det var møllevirksomhet på Auli helt fram til 1985. I dag inngår mølla i Nes Samlinger.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Det er ikke registrert arkeologiske kulturminner i området.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
158/4 Mølle, Auli mølle	1909	151545386
158/4 Hvilestall, Auli mølle	1909	151545378
158/4 Møllerbolig, Auli mølle	1909	151545343
158/4 Uthus, Auli mølle	1909	151545351

Auli mølle fra 1909.

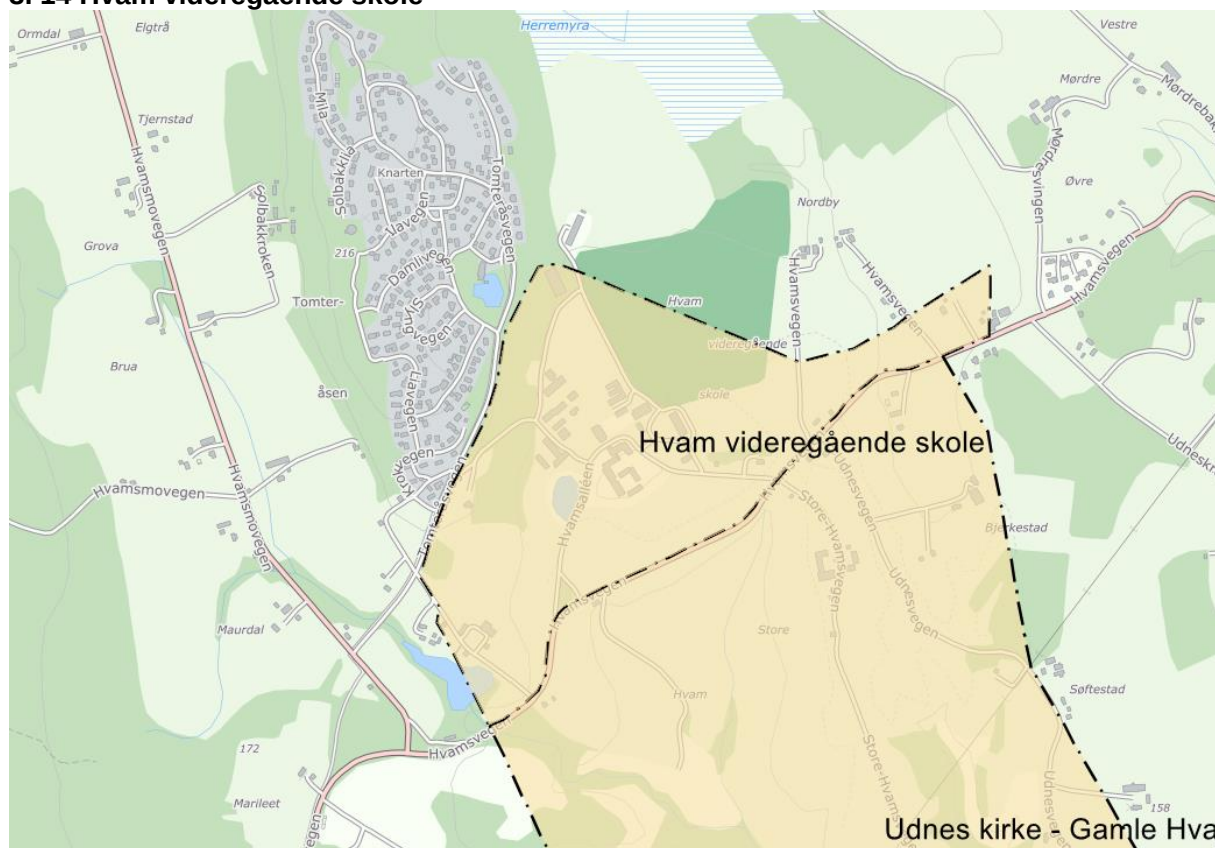
Begrunnelse for hensynssone

Auli mølle er et viktig miljø i kulturlandskapet i skillet mellom jordbruksbygda og «Skogen». Mølla er et unikt miljø med alle sine bygninger intakt. Bygningene, som siden 1994 har vært en del av Nes Samlinger, er lite endret fra byggeårene og fremstår derfor med høy grad av autenticitet.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger og anlegg i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

3. 14 Hvam videregående skole

HVAM VIDEREgåENDE SKOLE

Lokalisering

Hvam videregående skole ligger på vestsiden av Glomma i Udenes sogn. Hensynssonen inneholder gamle Akershus Amts Landbruksskole, med tilhørende bygninger og kulturlandskap. Sonen omfatter området nord for fylkesvei 173, fra småbruksskolen på Vesle Hvam i vest, til forsøksgården Mjæla i øst.

Kort historikk

Akershus Amts Landbruksskole stod ferdig i 1912 og er tegnet av Arnstein Arneberg. I 1909 ble gårdene Tomter og Lille-Hvam kjøpt opp av amtet og man satte i gang en arkitektkonkurranse for den nye landbruksskolen. Arneberg vant konkurransen, og anlegget ble reist etter hans tegninger. I dag er det den store skolebygningen, eller tårnbygningen som er mest framtrædende av Arnebergs bygninger. Den gamle hovedbygningen på Tomter ble brukt til blant annet lærerbolig, og fikk tilnavnet «Båten» etter at den ble flyttet hel på tømmerstokker. I 1917 bygde man forsøksgården Mjæla øst for skolen. Dette ble starten på et stort prosjekt med fokus på oppdyrking av mjæla-moene i Nes. Blant annet bureisningsfeltet på Hvamsmoen ble et resultat av dette. I 1927 ble det ved lærerboligen på Vesle Hvam etablert en småbruksskole. De gamle internatene og rektorboligen ble i 1968-69 erstattet av nye bygninger. De nye moderne internatene er bygget rundt et lukket tun ved skolebygningen og er tegnet av arkitektene Lund og Slaatto.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Kulturminne art	Lok.nr.	Vernestatus
Gravfelt, Tomter	119680	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam	95592	Aut. Fredet
Haug, groplokaltet, store Hvam	3250	Uavklart

Kokegroplokalitet, Hvam	95591	Aut. Fredet
Gravfelt, Tomter	42226	Aut. Fredet
Kullframstillings-anlegg	30616	Aut. Fredet
Utmarks-kulturminner	120589	Ikke fredet
Gravfelt, Hestehagen	119678	Aut. Fredet
Bosetnings-aktivitetsområde	20115	Aut. Fredet
Gravfelt, Hvam store	22367	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam Store	78280	Aut. Fredet
Gravfelt, Hvamparken	42222	Aut. Fredet
Gravfelt, Hvam Store	3248	Aut. Fredet

Hovedbygningen på Hvam landbruksskole er tegnet av Arnstein Arneberg. Internatene er tegnet av Lund og Slaatto.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
220/6 Skolebygning, Hvam landbruksskole	1912	151484689
220/6 Internat, Hvam landbruksskole	1969	151484700
220/6 Internat, Hvam landbruksskole	1968	151484697
220/6 Båten, Hvam landbruksskole	1847	22668501
220/6 Lærerbolig, Vesle Hvam	1912	151484484
220/6 Sidebygning, Vesle Hvam	1927	151484433
220/6 Stabbur, Vesle Hvam	1927	151484492
220/6 Låve, Vesle Hvam	1927	151484468
220/6 Bolighus, Mjæla	1917	151486479

Begrunnelse for hensynssone

Hvam videregående skole er en viktig institusjon i Nes, med en over 100 år lang historie. Selv om noe av den opprinnelige bebyggelsen på landbruksskolen er revet, er fremdeles en del av Arneberg-anlegget bevart. Hvam videregående skole viser en utvikling i landbruket og ulike driftsformer, fra forsøksgård og småbruksskole til moderne internater og driftsbygninger. Landbruksskolen og de omkringliggende småbrukene er viktige elementer i landskapet rundt Gamle Hvam. Deler av Hvam landbruksskole er regulert til bevaring gjennom gjeldende reguleringsplan for området.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

Den tidligere lærerboligen og småbruksskolen på Vesle Hvam.

3.15 Gamle Hvam og Udenes

GAMLE HVAM OG UDENES

Lokalisering

Området Gamle Hvam og Udenes ligger på vestsiden av Glomma i Udenes sogn. Hensynssonen inneholder blant annet Gamle Hvam museum, Udenes kirke, Udnos Nordre, Norhaug, Mittstad og Haugstad Nordre med tilhørende kulturlandskap. Sonen omfatter området sør for fylkesvei 173, fra golfbanen og Hvamshaugen i sør-vest, til småbruket Norhaug i nord-øst.

Kort historikk

Gamle Hvam museum ble opprettet i sammenheng med at Akershus Amts landbruksskole ble opprettet på nabogården Tomter. Den rike storgården Store Hvam, som gården opprinnelig het, hadde gjennom mange år forfalt og ble «gjenoppdaget» av arkitekt Arnstein Arneberg og byggekomiteen på landbruksskolen. Svalgangsbygningen ble restaurert, og stod ferdig i 1915. På Gamle Hvam står det en svalgangsbygning, en yngre hovedbygning, stabbur og låve med stall og fjøs bevart av gårdens gamle bebyggelse. I tillegg er det flyttet til en del bygninger som naturlig ville hørt til på en storgård som Hvam.

Udenes kirke stod ferdig i 1708 og erstattet en mindre tømmerkirke. Udenes ble satt opp i årene etter Fenstad kirke, og de to kirkene har mange likhetstrekk. Kirken gjennomgikk en større restaurering i 1870-årene hvor takrytteren ble erstattet av dagens tårn, og man fikk en mer moderne innredning. På 1930-tallet ble himlingen i koret ombygget til tønnehvelv, og maleren Domenic Erdmann stod for fargesettingen og dekorasjonen av kirken.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Kulturminne art	Lok.nr.	Vernestatus
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam	96474	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam	101625	Aut. Fredet

Kokegroplokalitet, Hvam	95937	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam	101628	Aut. Fredet
Kokegroplokalitet, Hvam	101627	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam	106158	Aut. Fredet
Funnsted, Hvam store	61631	Uavklart
Bosetning-aktivitetsområde	106159	Aut. Fredet
Kullfremstillingsanlegg, Hvam store	96041	Aut. Fredet
Kullfremstillingsanlegg, Hvam store	51991	Aut. Fredet
Udenes kirkested	85709	Fredet
Gravminne, Udenes nordre	32284	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam	95594	Aut. Fredet
Veganlegg, Hvam store	101629	Aut. Fredet
Gravfelt, Hvam store	80491	Aut. Fredet
Gravminne, Hvam	101652	Aut. Fredet
Kullfremstillingsanlegg, Hvam store	101630	Aut. Fredet
Kullfremstillingsanlegg, Hvam store	101631	Aut. Fredet
Kullfremstillingsanlegg, Hvam store	101632	Aut. Fredet
Kullfremstillingsanlegg, Hvam store	101633	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam store	101638	Aut. Fredet
Gravfelt, Bjørneholen	12568	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam store	101645	Aut. Fredet
Bosetning-aktivitetsområde, Hvam store	95941	Aut. Fredet

Gulbygningen på Gamle Hvam med svalgangsbygningen fra 1728 til venstre i bildet.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
220/6 Svalgangsbygning, Gamle Hvam	1728	151486169
220/6 Hovedbygning, Gamle Hvam	1820	151486150
220/6 Stabbur, Gamle Hvam	1750-1800	151486096
220/6 Stall,låve og fjøs, Gamle Hvam	1750-1800	151486061
220/6 Potetkjeller, Gamle Hvam	180	151486118
220/6 Bryggerhus, Gamle Hvam	u.å.	151486177
220/6 Lintørke, Gamle Hvam	u.å.	u.nr
220/6 Kjone, Gamle Hvam	1750-1800	u.nr
220/6 Kvern, Gamle Hvam	1870-å	u.nr
220/6 Grisehus, Gamle Hvam	1920-30	u.nr
220/6 Husmannsstue, Hvamshaugen	1800-tallet	151530699
220/6 Stabbur, Hvamshaugen	1800-tallet	151575242
220/6 Låve, Hvamshaugen	1800-tallet	151530702
220/6 Størhus, Setervangen	1700-tallet	151485634
220/6 Sommerfjøs, Setervangen	1800-tallet	151485626
220/6 Størhus, Setervangen	1800-tallet	151485642
220/6 Gartnerbolig, Gamle Hvam	1921	13802165
221/23 Bolighus, Norhaug	1900-tallet	151486436
221/23 Sidebygning, Norhaug	1900-tallet	151486444
221/23 Stabbur, Norhaug	1900-tallet	151486398
221/23 Uthus, Norhaug	1900-tallet	151486401
221/29 Bolighus, Mittstad	1900-tallet	151486304
221/29 Uthus, Mittstad	1900-tallet	151486320
221/32 Bolighus, Haugstad N.	1900-tallet	151486193
222/17 Kirke, Udenes kirke	1708	151530788
222/17 Bårehus, Udenes kirke	u.å.	151530796
220/20 Kirketjenerbolig, Udnestuen	1900-tallet	151530737
223/1 Hovedbygning, Udnos Nordre	1870	151530737

Begrunnelse for hensynssone

Området rundt Gamle Hvam og Udenes er viktige kulturlandskap med en rik historie knyttet til landbruket og Glomma. Gamle Hvam er den av severdighetene i Nes med mest besøk hvert år. Området er derfor viktig å ta vare på for å opprettholde miljøet rundt museet. Området er sårbart for endringer og utbygginger. De mindre brukene i hensynssonen er viktig for å opprettholde kulturmiljøet rundt Gamle Hvam.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

Fjøset, stabburet og låven på Gamle Hvam.

3.16 Haga stasjon

HAGA STASJON

Lokalisering

Haga stasjon ligger på Haga langs Kongsvingerbanen. Hensynssonen omfatter stasjonen, tidligere sundsted og tidligere bakeri/melkemottak.

Kort historikk

Haga stasjon ble bygget i 1862 i forbindelse med etableringen av Kongsvingerbanen, og er en av tre jernbanestasjoner i Nes som er tegnet av arkitektene Heinrich Ernst Schirmer og Wilhelm von Hanno. Stasjonen på Haga er av samme type som den på Seterstøa, Skarnes og Sander. Stasjonstypen kalles «Haga-typen».

Rundt stasjonen vokste det fram et lite sentrum med butikker, posthus, bakeri og kafe. Sundstedet sørget for at folk fra Flakstadkroken og vestsida av Glomma kom seg over elva til stasjonen. Fergetrafikken var også viktig for transport av varer og tjenester. Ferga ble lagt ned ved bygginga av Rånåsfoss-brua som stod ferdig i 1927, men trafikken med robåt ble opprettholdt til 1982.

På Hagasida ble det etablert melkemottak i kjelleren på Grue-gården i 1925. Gruegården ble oppført på 1870-tallet, og hadde vært landhandleri. I 1950 var det 66 leverandører av melk som leverte til melkemottaket på Haga. Melkemottaket foredlet aldri melka til merieriprodukter, men sendte den med toget til Oslo.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Det er ikke registrert arkeologiske kulturminner i området.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
199/63 Jernbanestasjon, Haga Stasjon	1862	
199/3 Melkemottak, bakeri, bolighus,	1870-tallet	151476988

Haga stasjon er i likhet med Årnes og Seterstøa stasjon tegnet av arkitektene Schrimmer og von Hanno.

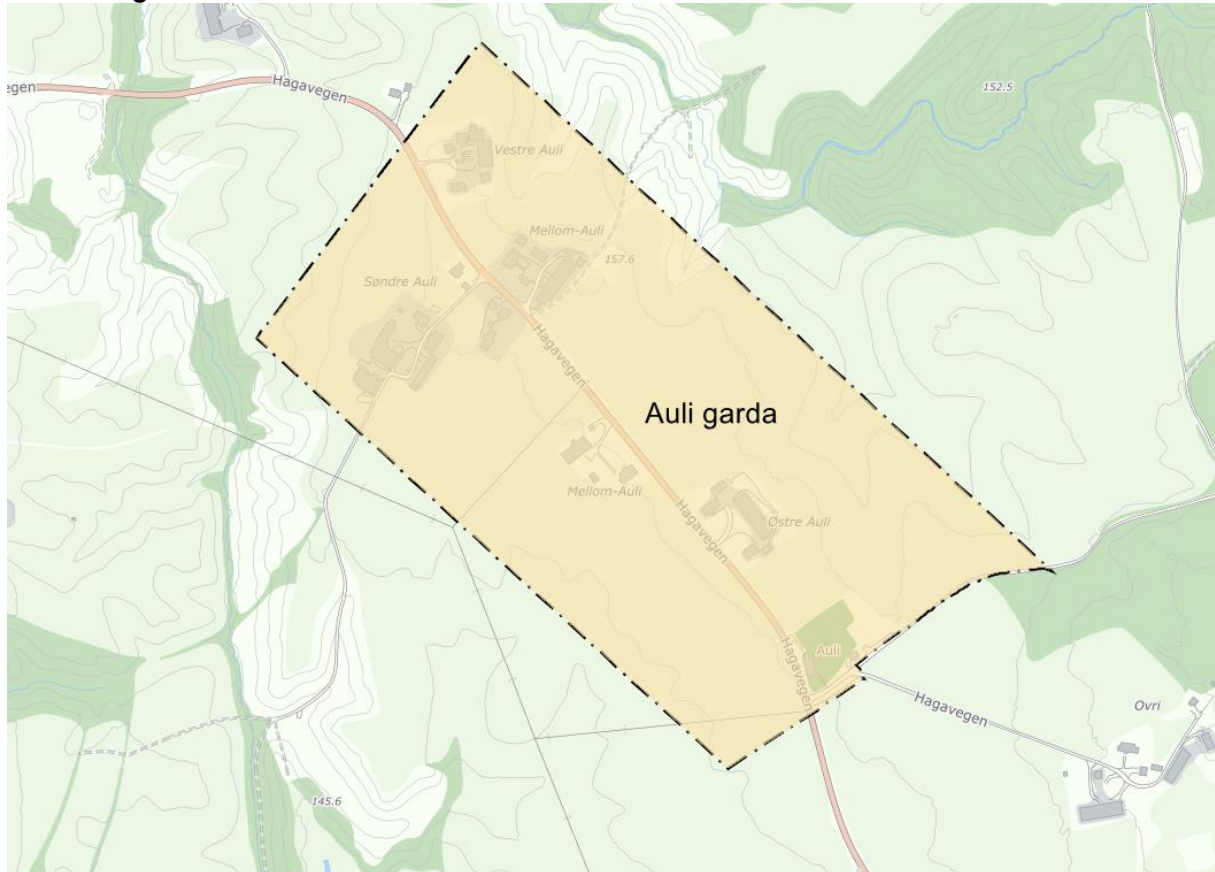
Begrunnelse for hensynssone

Haga stasjon med sundstedet og det gamle melkemottaket er et godt bevart miljø. Stasjonen og sundstedet var retningsgivende for utviklingen av Haga som tettsted, og er derfor viktige kulturminner. Det gamle melkemottaket er et element med høy autentisitet i miljøet ved Haga stasjon. I tillegg er bygningen viktig i fortellingen om stedet og samhandlingen på tvers av elva.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer.
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

3.17 Auli-garda

AULI-GARDA

Lokalisering

Auli-garda ligger sør i Nes kommune. Gårdene ligger på begge sider av fylkesveg 175 nord for Auli kapell. Hensynssonen omfatter Auli Vestre, Auli Mellom, Auli Mellem, Auli Søndre og Auli Østre, samt Auli kapell.

Kort historikk

Auli garda er antakelig ryddet i eldre jernalder. På flere av gårdene er det bygninger fra 1700- og 1800-tallet. Auli kapell stod ferdig i 1907 etter uenighet med kommunen om behovet og plasseringen av kapellet. Etter at Haga stasjon ble etablert på 1860-tallet hadde befolkningen økt betraktelig i området, og man så det som lite hensiktsmessig å benytte Udenes kirke. Nes kommune ønsket ikke at man etablerte et kapell ved Auli garda på grunn av blant annet avstanden fra Haga stasjon og det sentrumet som hadde vokst fram der. Østre Auli ga gratis tomt og Meyer på Kjernsmo ga tømmer til byggingen av kapellet som er tegnet av arkitekt Welhaven. Kapellet ble på grunn av sin trøblete start sett på som et privat kapell, og først i 1957 tok kommunen over ansvaret for vedlikeholdet av Auli kapell.

Registrerte kulturminner i Askeladden-databasen

Det er ikke registrert arkeologiske kulturminner i området.

Registrerte bygninger i hensynssonen

Objekt	Byggeår	Bygningsnr.
199/1 Hovedbygning, Auli Vestre	1790-årene	151478859
199/1 Fjøs, Auli Vestre	1905	151573584
199/1 Stabbur, Auli Vestre	1790-årene	151478832
199/1 Sidebygning, Auli Vestre	1790-årene	151478867

199/1 Matkjeller, Auli Vestre	1800-tallet	151575765
200/9 Hovedbygning, Auli Mellom	1872	151478956
200/9 Stabbur, Auli Mellom	1909	151478972
200/9 Bryggerhus, Auli Mellom	1920	151478964
200/9 Låve, Auli Mellom	1904	151478980
201/1 Hovedbygning, Auli Søndre	1853	151478913
200/5 Hovedbygning, Auli Mellem	1850	151479065
200/5 Drengestue, Auli Mellem	1900-tallet	151479057
200/5 Låve, Auli Mellem	1927	151479030
200/1 Hovedbygning, Auli Østre	1843	151479073
200/1 Låve, Auli Østre	u.å.	151479111
200/13 Kapell, Auli Kapell	1904	151479146

Stabburet på Auli vestre og Auli kapell fra 1904.

Begrunnelse for hensynssone

Auli garda er viktige elementer som sammen med Auli kapell utgjør et helhetlig kulturmiljø. Fylkesveg 175 bidrar til at mange ferdes i dette området. Bygningene på flere av gårdene er representative for blant annet midtkammertypen. I tillegg framstår en rekke av tunene med høy autentisitet. Kapellet med historie knyttet til utviklinga av området er viktig for mange av kommunens innbyggere i den søndre delen av Nes.

Retningslinjer

- Kulturminneregistrerte bygninger i hensynssonen bør bevares og istandsettes etter antikvariske prinsipper.
- Nye tiltak som for eksempel nybygg i hensynssonen bør tilpasses eksisterende bebyggelse hva gjelder proporsjoner og materialbruk. Nybygg kan også bryte med etablert byggeskikk, men det bør da gjøres på en slik måte at det underordner seg allerede etablerte strukturer
- Ved istandsetting bør eldre bygningsdeler gjenbrukes i den grad det lar seg gjøre. Dette gjelder panel, dører, vinduer, takstein etc. Å reparere framfor å bytte ut bygningsdeler bør være et prinsipp å jobbe etter ved istandsetting av kulturminneregistrerte bygninger innenfor hensynssonen.
- Viktige landskapselement med betydning for miljøet, for eksempel markante trær, alleer, trerekker, gårdsdammer bør så langt det lar seg gjøre bevares.

4 Temadel

Kulturminner er med og forteller historien om Nes. Ved å lese landskapet og de fysiske sporene i det kan vi lese historien og få en større forståelse for utviklingen til bygda. Her trekkes det fram emner om bygdas historie som har skapt kulturminner av ulike slag.

4.1 Samferdsel

Å kunne bevege seg over avstander på tvers i kommunen har vært viktig gjennom mange tusen år. De store elvene var blant de viktigste transportårene for å ferdes gjennom, eller innad i kommunen. Elvene ligger der, men eldre vegfar i landskapet finnes det færre synlig spor av. Enten er vegene grodd igjen og gått ut av bruk, fjernet, eller de er videreført og utviklet til det vegnettet vi har i dag. Enkelte steder i kommunen er det bevart rester av hulveger som kanskje er de eldste sporene etter landbasert ferdsel i Nes.

Oldtidsvegen

Det forholdsvis flate landskapet langs elvene har ført til at Nes har vært en gjennomfartsåre fra Oslofjordregionen og mot Sverige. Vegstandarden var smal, men skulle vedlikeholdes så den var et spyds bredde. Dette ble sjekket ved «baugreid» hvert år. Det betyr at en mann red med et spyd på tvers av vegen. Kvister og busker som berørte spydet, måtte fjernes av bøndene som eide veggrunnen.

Lokale frivillige har gjennomført en stor innsats med å skilte og opparbeide Oldtidsvegen. Dagens oldtidsveg er en antatt trasé, og rekonstruert basert på de få kildene man har som omhandler vegen. Av kilder vet man at Håkon Håkonson i 1227 dro 25 skip opp Funnefossen. I 1597 dro biskop Jens Nilssøn gjennom Nes og beskrev Oldtidsvegen i sine reiseopptegetninger.

Like ved Daskerudstranda ligger det en stor jordvoll som har blitt karakterisert som både festningsverk og rester av jordkjeller. Nye arkeologiske undersøker peker mot at det kan være en hulveg som går på baksiden av vollen.

Skiltet ved Oldtidsvegen ved Daskerud på Oppaker. Til høyre bautaen ved Gamle kongeveg på Herbergåsen. Bautaen ble reist av Raumnes Historielag i 1977.

Gamle kongeveg

Utover 1700-tallet fikk de gamle vegfarene status som kongeveger. Vegen gjennom Nes ble en del av kongevegen mellom Christiania og Stockholm. I 1770 ble vegen gjennom Nes ombygd så man kunne benytte hest og vogn gjennom bygda. En av de best bevarte delene av den gamle kongevegen er gjennom Oppakermoen og over Herbergåsen. Traseen over Herbergåsen ble anlagt på grunn av flomproblemer rundt Bjertnes. Vegen over Herbergåsen ble anlagt, men var kun i bruk en kortere periode på grunn av mange klager på for bratt veg fra de reisende. Vegen

ble i 1795 lagt om nord for Herbergåsen, omtrent der E16 går i dag. Veggen ble blant annet benyttet av unionskongene og –dronningene på reise mellom Christiania og Stockholm.

Sundsteder

Det var sundsteder mange steder i bygda, noe som også reflekteres i stedsnavnene. Blant annet Uvesund og Vormsund hvor sundstedene og båtene ble erstattet av bruer på 1800-tallet, og således har hatt en kontinuitet i mulighet for å ferdes over elvene. Av andre sundsteder kan nevnes Huser-Strøm (Husersund) i Fenstad, Bjertnes-Seterstøa, Henni-Nestangen (Hennisund) og Haga-Flakstad

4.2 Bureising på Hvamsmoen

Optimisme og oppgangstider rett etter første verdenskrig resulterte i flere store nydyrkingsprosjekter i Nes. God tilgang på kraftfor og kunstgjødsel var med på å bygge oppunder trua på bureisingsbruka, som ble lagt til flate områder med mjelejord. Hvam landbruksskole hadde rett før 1920 etablert forsøksgården «Mjæla» på Hvam, med den hensikt å forske på hvordan man kunne ta i bruk de store områdene med mjelejord, eller silt. Løsningen for å kunne ta i bruk den næringsfattige jorda var god drenering og bruk av kalk og kunstgjødsel. I alt regnes det med at det ble bygget cirka 90 bureisingsbruk i Nes etter første verdenskrig.

Hvamsmoen ble et av bureisingsfeltene i Nes hvor man tok i bruk og «temmet mjælan». Arbeidet med feltet ble utført av staten som nødsarbeid. Økonomien og de gode framtidsutsiktene hadde snudd, men fortsatt hadde man trua på at det var jordbruk som var redningen. Arbeidet på Hvamsmoen ble utført i tett dialog med landbruksskolestyrer Martin Døsen og landbruksskolen som ligger et lite stykke unna. Det 3200 dekar store området ble stykket opp i 15 bruk, hvor det til hvert bruk var 35 dekar dyrket, 60 udyrket og 100 dekar skog. På eiendommene ble det reist bolighus og låve før de ble solgt.

Bureising var hardt arbeid, og området fikk tilnavnet «Nøa» på grunn av hardt slit, nedgangstider og enkle kår. Området er fortsatt preget av bureisingsbrukene på hver side av Hvamsmovegen med sine typiske låver og hus.

4.3 Krigen i Nes

Runni-leiren

Høsten 1940 ble det satt i gang stor byggeaktivitet på Runnijordet. Okkupasjonsmakten hadde store behov for innkvartering og den flate sletta mellom Runni gård og Årnes kirke lå strategisk til. Leiren ble bygget opp av lemmebrakker som ble produsert lokalt. Lemmebrakker var en del av den tyske krigsindustrien, og brakkene ble satt opp i ulike leirer over hele Europa under andre verdenskrig. Runnileiren var stor, og bestod blant annet av åtte mannskapsbrakker, to kjøkken- og spisebrakker, flere toalett- og badebrakker, verksteder og staller. På det meste skal det ha vært 1100 soldater i leiren som lå strategisk til i grensesone øst. Etter hvert ble det reist ei stor offisersmesse med det som karakteriseres som høystatusstrekk. Offisersmessen ble bygd med høyere standard og kvalitet i materialer og arkitektur, enn det brakkene ble. Lemmebrakkene ble produsert i stor hast på lokale sagbruk av rått tømmer, noe som igjen gjenspeilte resultatet.

I 1945 ved krigens slutt var det stor mangel på både materialer og boliger. Brakkene i Runnileiren ble i takspapirer fra årene etter krigen vurdert til å være kondemnabile. Likevel så kommunen et potensiale i leiren og overtok området. En del av brakkene som kunne selges ble demontert, andre ble stående og til dels oppgradert. Disse ble benyttet som blant annet kommunale utleieboliger og framholdsskole. I offisersmessen flyttet fødehem og gamlehjem inn. I dag er det fremdeles bevart enkelte brakker fra Runnileiren. Garasjebrakkene, snekkerbrakken og offisersmessen er fremdeles vitner om den tyske okkupasjonsmaktens byggeri.

Røa-leiren

Arbeidstjenesten (A.T.) etablerte seg på Røa allerede før krigen. A.T. hadde sysselsetting som formål for å avverge høy arbeidsløshet, samtidig som tjenesten skulle utføre viktige oppgaver i samfunnet. På Røa var hovedoppgaven å fortsette nydyrkingsarbeidet som hadde startet før krigen. Hugging, rydding og grøfting var blant oppgavene for de som utførte verneplikten i Røa-leiren under krigen. Det ble oppført to mannskapsbrakker av lemmetypen i 1942 da den permanente leiren ble etablert. En eldre brakke fra den frivillige arbeidstjenesten stod allerede på stedet. Brakkene var dårlig isolert, så tjenesten varte i opptil 6 måneder i sommerhalvåret, likevel ble det fortalt at morgenstellet kunne starte med å slå hull i isen på Franshusbekken.

Høsten 1944 tilspisset krigen seg i Nord-Norge og mange ble evakuert sørover. Røa-leiren ble mottaksstasjon for flyktningene før de ble fordelt utover kommunen. Rundt brakkene som ikke var vinterisolerte ble det stablet torv som skulle isolere for vinterkulda. Etter krigen ble Røa-leiren overtatt av botsfengselet i Oslo som fangeleir. Fangeleiren var i drift fram til 1971.

Lemmebrakkene i Røa leir er gode eksempler på tysk typebyggeri.

Slipp-plasser

Mot slutten av andre verdenskrig mottok Milorg mange containere med våpen som ble sluppet fra fly. I Nes er det registrert tre slipplasser, to øst på Skogen, på Langmåsan og Paradismyra, og en på Høgmyra i Skogbygda. Slippene krevde store mengder mannskap for å berge våpen og ammunisjon i hus. Våpnene fra slippet på Høgmyra ble lagret i «Bjønnhula» et stykke sør for slipp-plassen.

Slippene bidro til at motstandsbevegelsen stod bedre rustet i en usikker tid, hvor utfallet av krigen kunne bli både kamp og kapitulasjon fra tyskernes side.

Slipp-plassene er registrert og avmerket på turkartene til Nes kommune.

Flyktningeruter

Rutene gjennom Nes var en viktig gjennomfartsåre for mange flyktninger på veg til Sverige under andre verdenskrig. Organiserte ruter med profesjonell los var den sikreste, men også den mest omfattende måten å komme seg til Sverige på. Flyktninger på ville veier kunne være farlig, ikke bare for seg selv, men også for de som hjalp dem på veien.

I tillegg til flyktninger, ble rutene i Nes brukt i kurervirksomhet. Kurerne fraktet blant annet våpen, beskjeder og personer mellom Oslo og Sverige.

Enkelte av rutene er registrert og avtegnet i turkartene for Nes.

4.4 Industri

Funnefoss tresliperi

Tresliperiet i Funnefossen ble anlagt av Anders O. Haneborg som papirfabrikk og tresliperi i 1875. Funnefossen var den naturgitte forutsetningen for plasseringen av fabrikken. Fossen ga kraft, men i elva ble det også fløta store mengder tømmer nordfra som kunne foredles ved fabrikken. Samtidig som jernbanen på andre siden av Glomma la til rette for infrastruktur og mulig transport av varer fra Funnefossen. Den første fabrikken ga arbeid til rundt 80 personer. Etter få år brant papirfabrikken og tresliperiet ned og Haneborg bygde opp igjen tresliperiet i tegl, de samme bygningene som står der i dag. Den nye fabrikken var betydelig mindre, med rundt 30 arbeidsplasser.

Funnefoss tresliperi ble den første store industriarbeidsplassen i Nes kommune, og på Oppakermoen vokste det fram et arbeidermiljø med forsamlingshus og ulike foreninger. De fleste arbeiderne drev egne småbruk i tillegg til arbeidet på fabrikken.

Utover 1900-tallet opplevde sliperiet flere opp- og nedturer. Haneborg gikk konkurs rett etter første verdenskrig og fabrikken ble kjøpt opp av Sør Odal kommune som var interessert i fossekraften. I 1919 brant tresliperiet på nytt, men ble gjenoppbygd med nye maskiner og ny kraftstasjon. Dette sliperiet var i drift fram til 1966.

Tresliperiet i Funnefossen.

Runni

Etter andre verdenskrig ble den tyske leiren på Runnijordet kjøpt opp av Nes kommune. Det var mange planer for området. Brakkene skulle oppgraderes og man skulle lage en boligkoloni, det var samtaler om å etablere et industrifelt på platået, eller om området skulle benyttes til å tilby kommunale tjenester som skole og helse. Alle ansvarsområdene hadde store behov for plass

etter krigen, og det endte med at Runni ble et område for både bolig, kommunale tjenester og industri. Det har vært mange industribedrifter på Runni, her er noen presentert:

A/S Årnes Fabrikker etablerte seg som det første industriforetaket i den gamle tyskerleiren. De holdt til i garasjene helt sør i leiren ved siden av offisermesssa og forsamlingslokalet til leiren. Årnes fabrikker produserte i hovedsak varmtvannsberedere og kjeler til sentralvarmeanlegg. Bedriften ble etter hvert en del av CTC og hadde på det meste 250 ansatte.

I 1950 etablerte Trio Sport seg på Runni. Det Oslobaserte firmaet produserte tekstiler og i hovedsak anorakker og sportstøy. Bedriften hadde på det meste over 50 ansatte.

På slutten av 1950-tallet etablerte Emdal møbelfabrikk på Runni. Årnes Bedrifter produserte og solgte møbler fra nybygde lokaler på Runni fram til 1979, da Runni Interiør overtok og fortsatte møbelproduksjonen.

Kenmore ble i 1960 anbefalt av Trygve Lie å etablere seg på industrifeltet på Runni. I ekspressfart ble det reist en 1000 kvm stor fabrikk som produserte i hovedsak rør og tørkefiltre til kjøleindustrien. Kenmore utvidet etter hvert til å også produsere i Skogbygda og i Funnefoss. På det meste var over 350 ansatt ved fabrikkene, og den var således den største arbeidsplassen i bygda. I 1992 ble fabrikkene stengt etter mange års underskudd.

Den gamle Kenmore-fabrikk på Runni.

Alna Tegilverk

Nes er rik på leireforekomster, noe som har gjort at man har produsert teglstein ved mange små teglverk opp gjennom tidene. Men det var først på 1960-tallet det første store anlegget ble etablert med det Oslobaserte firmaet Alna Tegl. Anlegget ble ansett som det mest moderne teglverket i hele Skandinavia. Teglverket har levert teglstein til flere offentlige bygninger i kommunen. 25 ansatte arbeidet ved bedriften. I 1989 ble fabrikkene lagt ned etter stor motstand og flere store medieoppslag. Begrunnelsen fra den nye eieren Norsk Tegl var at kapasiteten var for stor, og dermed konkurrerte med andre teglverk som var eid av samme selskap. Blant de store motstanderne var kunstneren Guttorm Guttormsgaard som hadde vært med å utvikle et nytt produkt ved teglverket. Kunsttegl. Kunsttegl ble brukt i hele fasaden til Oslos storstue Oslo Spektrum. Oslo Spektrum ble det siste prosjektet til Alna Tegl. I dag står en vegg med kunsttegl plassert i Nes Kulturhus.

Torvindustrien

Rundt år 1900 ble det etablert flere torvstrøfabrikker i Nes. I tillegg til torvstrø ble det ved flere anlegg produsert brenntorv. Rundt 1900 eksisterte Gulltjernmosens torvfabrikk, Grenimosen torvstrøfabrik og Vormen torvfabrikk. Den største fabrikkene ble etablert av

landbruksskoleoverlærer Aksel Sendstad på Herremyra. I 1915 arbeidet 20 mann på myra og produksjonen var på 10 000 kubikk i året.

Utsjøgruva i Skogbygda

I området rundt Utsjøen helt nord i kommunen på grensa til Eidsvoll og Nord Odal har det blitt utvunnet jern, gull og kobber i forbindelse med gullverket i Eidsvoll på slutten av 1700-tallet.

I dag er den 17 meter lange Utsjøgruva i Gruvedalen det tydeligste sporet i landskapet etter denne virksomheten. Gruva ble sprengt ut ved «fyrsetting», altså at man etablerte store bål ved fjellveggen, som førte til at fjellet sprakk. På nedsiden av gruva er det en stor steintipp.

Den 17 meter lange Utsjøgruva på bildet til venstre, med steintippen på bildet til høyre.

4.5 Skogen

Rakeie og Bjørknessjøen

Området rundt Rakeie øst på Skogen ved Bjørknessjøen er rikt på kulturminner. Både arkeologiske og nyere tids kulturminner. Området var sentrum for finneinnvandringa til kommunen, og fremdeles kan man finne spor etter finsk bosetting i blant annet navn, som Lavasomåsan.

Nedre Rakeie er det gamle administrasjonssentrumet til Rakeie distrikt, en del av Stangeskovene. I området lå det flere sagbruk opp gjennom tiden. Blant annet dampsg, vannsg og lokomobilsag. Dampsaga ble etablert av to engelskmenn på 1850-tallet som hadde kjøpt området. De var også overbevist om at de hadde fått med befolkningen på Skogen på kjøpet. I dag utgjør administrasjonsboligen med tun og den gamle aksjonærvillaen i sveitserstil et fint kulturmiljø i krysset på Rakeie. Ved administrasjonsboligen ligger også Løw-stua som har fungert som butikk på stedet. Stua er oppkalt etter den første bruksfullmektigen på stedet.

Administrasjonsboligen til Stangeskovene til venstre og aksjonærvillaen til høyre.

Like ved nedre Rakeie ligger en kirkegård. Hjelpekirkegården var i bruk fra 1887 til 1927 på grunn av lang veg fra Skogen og ned til kirkegården på Årnes. Det ble gravlagt folk fra 25 forskjellige plasser på skogen, men kun en gravstøtte er bevart. I 1983 ble det reist en bauta ved kirkegården.

Buneset er en gammel boplass mellom Rakeie og Bjørknes. Plassen ble fraflyttet på begynnelsen av 1900-tallet, og alle husene er i dag borte. Selv om husene er borte kan man fremdeles se tufter og en gammel jordkjeller. Det er blant annet funnet en flintdolk og 6000 år gammel skafthulløks på neset, noe som vitner om den lange kontinuiteten av bosetning som har vært øst på Skogen i Nes. I dag er Buneset en yndet bade- og rekreasjonsplass. Raumnes Historielag har lagt ned mye jobb ved å rydde og skilte stedet. Akershus fylkeskommune bidrar med å holde den gamle slåtteeenga åpen.

Ved Bjørknes finnes det også eldre daterte bosetningsspor. Blant annet en gravhaug og flere dyrkningsspor fra Merovingertid (år 650 – 750). Bjørknes er et gammelt sentrum med skolested og dagens skole er i fra 1938. Under andre verdenskrig var Bjørknes et knutepunkt for flyktningetrafikken.

Bjørknes skole fra 1938 til venstre og tømmerlåven på Nordre Bjørknes til høyre.

Klebersteinsbruddet

Ved Folvellsetra, vest for Flolangen, ligger et stort klebersteinsbrudd fra jernalderen. I bruddet ble det tatt ut emner til kar og gryter. Det er funnet en del klebersteinsgryter i gravfunn på øvre Romerike. Disse antas å stamme fra bruddet ved Folvellsetra. På nedsida av klebersteinsbruddet er en stor avfallshaug.

4.6 Byggeskikken i Nes

Nes har en variert bebyggelse som har blitt til gjennom en lokal byggeskikk bestemt ut i fra naturgitte forhold. Bebyggelsen som er av nyere karakter, fra etter 1900, har en mer variert karakter og er i større grad påvirket av trender utenfra.

I områdene rundt de store elvene ligger de største gårdene i Nes. Bebyggelsen har tradisjonelt vært preget av store midtkammerbygninger, rettlåfta stabbur og røde enhetslåver fra de første tiårene av 1900-tallet. De gamle tømmerlåvene er stort sett revet i forbindelse med byggingen av enhetslåvene, men enkelte steder finner man tømmerlåver som har blitt ombygd med kjørebru og tilbygg med fjøs. Stabburene er ofte i to fulle etasjer med en tredje loftetasje. Enkelte bærer preg av å være tilbygd en etasje. En del av stabburene har åpen sval i første etasje, eller spor etter åpen sval.

I ytterkant av gårdene, ofte i områder opp mot skogkledde åser lå husmannsplassene med mindre hus, eller stuer. Husmannsplassene har ofte blitt selvstendige småbruk i løpet av 1900-tallet, og har dermed fått en endret bygningssammensetning. I dag er det få husmannsplasser i Nes som har bevart de fleste husa.

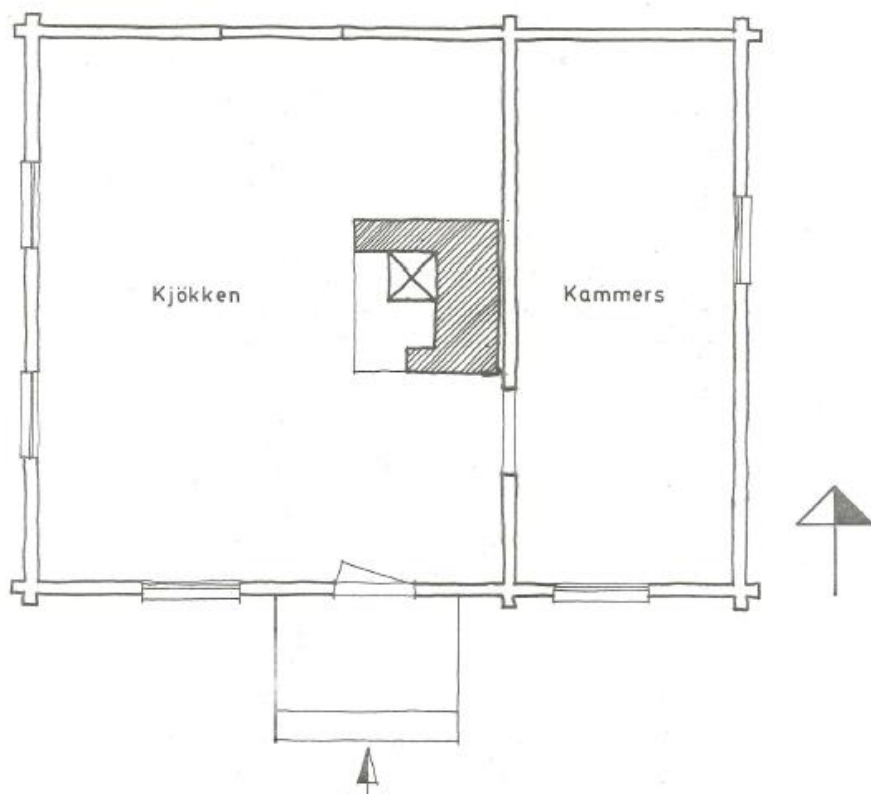
I områder som Skogbygda har byggeskikken vært en annen. Her er husa i gjennomsnitt mindre enn på de åpne områdene rundt elvene. Vi ser blant annet større gjenbruk av eldre bygninger enn ellers. Det er flere tømmerlåver og tømmerfjøs som har vært i bruk fram til nyere tid enn ellers i bygda. Stabburene er i gjennomsnitt mindre, ofte i en eller halvannen etasje.

Områdene øst på Skogen har bygningene, i likhet med Skogbygda, vært i bruk lenger før de ble skiftet ut. Derfor er også tømmerlåver dominerende på bruka på Skogen. Våningshusene ser ut til å ha en annen romløsning og ombygningsskikk enn ellers i bygda. Mange av husa som står igjen er forholdsvis store midtpipehus i halvannen etasje. Flere opplysninger tyder på at bygningene tidligere bare hadde loft, men at man rundt 1900 bygde på, slik at man fikk en høyere annen etasje.

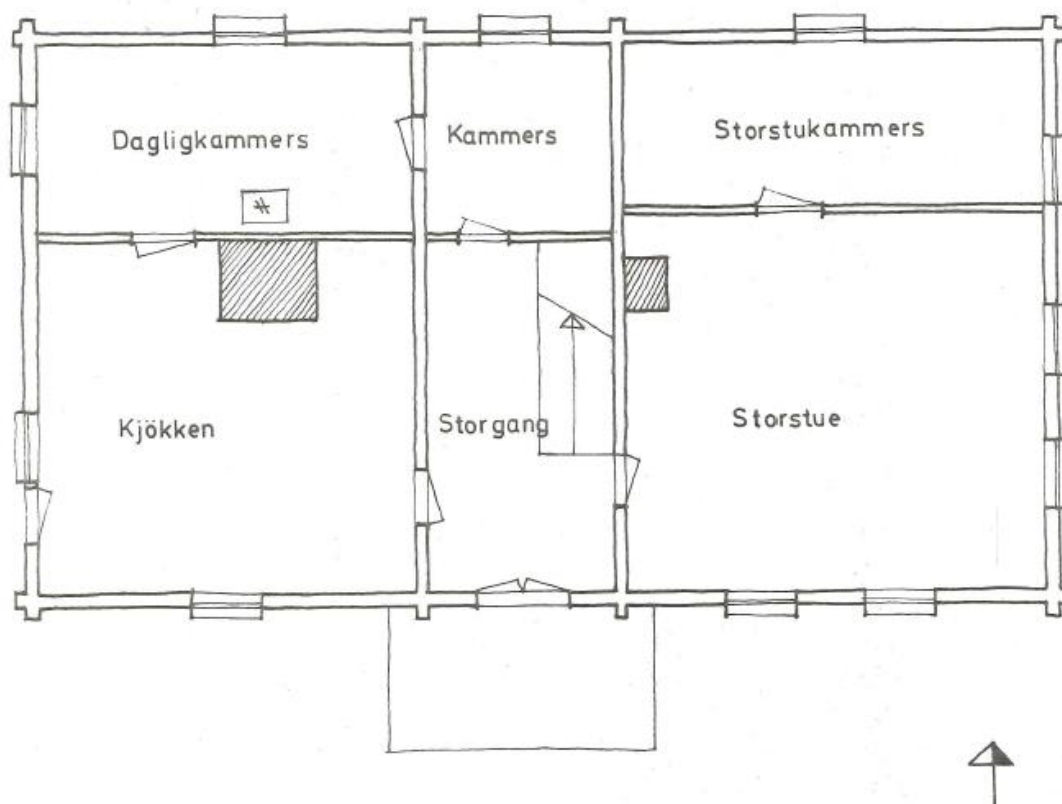
Stil og byggeskikk har gjennom tiden blitt påvirket av ytre faktorer. Embetsmenn og storbønder tok først til seg ulike stilretninger som påvirket byggeskikken i Nes. En av de største påvirkningene var utbyggingen av Kongsvingerbanen. Ikke bare muliggjorde det reiser til hovedstaden, men det tok også med seg en ny stil som fikk stor innvirkning. Sveitserstilen var moderne og ble benyttet på stasjonene langs Kongsvingerbanen. Dette påvirket byggeskikken og sveitserstilen ble en populær stil fram til 1920-tallet.

Den akershusiske stuetyper

Denne hustypen fikk navnet sitt etter Eilert Sundt som reiste rundt i landet på 1850-tallet og samlet etnologisk og sosiologisk materiale. Den akershusiske stuetyper var den vanligste boligtypen i store deler av landet, men fantes i stor utstrekning i Akershus amt. Også i Nes har dette vært den vanligste boligtypen på 16- 17- og 1800-tallet. På 1800-tallet ble den på gårdene erstattet av større bygninger, men mindre plasser og bruk ble det fremdeles bygget akershusiske stuer på 1800-tallet. Stuetyper karakteriseres av to laftekasser, hvor den ene er smalere enn den andre. Den største kassa er stua, som også ble benyttet til kjøkken, og den smaleste laftekassa som er koven eller kammerset. Ofte var det dør rett inn i stua. Bygningene var som regel i en etasje, men kunne tilbygges både i høyde og lengde.

Skomakerstua på Veset. Eksempel på grunnplan, akershusisk stuetype.
Oppmåling Jan Erik Horgen 1976.

Hovedbygningen på Strøm i Fenstad. Eksempel på grunnplan, midtkammerbygning.
Oppmåling Jan Erik Horgen 1975.

Midtkammerbygninger

På mange gardar i Nes står store, gamle hovedbygninger med mange felles trekk, ofte omtalt som midtkammerbygninger. De fleste er bygd på 1800-tallet, noen på 1700-tallet og noen inn på 1900-tallet. De er følgelig mellom 100 og 250 år gamle.

Et kjennetegn ved de fleste er en storgang midt på framsida med en gang og ei stue i den midtre delen av bygningen med kjøkken og kammers/dagligstue på ene sida med kjøkkeninngang på gavlveggen, og ei stue eller to på andre sida, i storstuedelen. Disse tre delene som går tvers over huset, ble kalt låtar, og disse husa har vanligvis tre låtar. Mange midtkammerbygninger har to fulle etasjer, noen er halvannen etasjes hus. Over kjøkkenlåtan var det soverom, over midtlåtan gang og midtkammers, og over storstulåtan en sal, som ofte har blitt delt opp i flere rom seinere.

Det finnes mange varianter av dette grunnmønstreet. Noen er påbygd i lengda og har fire eller flere låtar og dermed flere rom, som regel stuer. Noen har storgangen i den ene endelåtan med storstua bak den, to stuer i midtlåtan og kjøkken og kammers i den andre endelåtan, og med sal over de to midtre stuene.

I disse store husa ble bare kjøkkenet, kammerset/dagligstua og soveromma over dem brukt til daglig. De andre stuene og romma oppe ble bare brukt til fest og i høgtider. Men de kunne innredes til egne leiligheter for kårfolk eller andre.

De aller fleste midtkammerbygningene ble satt opp i laftet tømmer og panelt, de fleste med stående panel utvendig, noen med liggende. Bygningene eldre enn 1860 har noen stiltrekk fra empiren. Tydeligere stiltrekk har de mange sveitserstilbygningene bygd mellom 1860 og 1910. Bare et fåtall er arkitekttegnet. De aller fleste er satt opp av lokale handverkere etter deres tradisjon.

Det store antallet store midtkammerbygninger i Nes er nok det mest særmerkte for vår lokale byggeskikk, sjøl om det finnes slike bygninger over hele Østlandet. Men få bygder har så mange store bygninger av denne typen. De er så mange at de setter et klart preg på kulturlandskapet i Nes og utgjør nå en viktig del av den lokale kulturarven vår.

To midtkammerbygninger. Til venstre på Horgen i Udenes sogn og til høyre Hunstad i Nes sogn.

Småbruk

Mellom 1900 og 1940 ble det bygd mange hundre nye bruk i Nes. Mange husmannsplasser ble kjøpt til sjøleie. Nye bruk ble bygd opp på gammel innmark eller på beiter. Og etter hvert ble mange bureisingsbruk dyrket opp på myrer og i hagaskog. Disse nye bruka med ulikt opphav varierte i størrelse fra 5 til over 200 mål.

Alle de nye bruka fikk nye hus, både bolighus og uthus. På de gamle plassene kunne husa brukes noen år, men på de fleste ble det bygd nye hus etter hvert. Fortsatt står hundrevis av

disse husa, nå (2017) mellom rundt 80 og 120 år gamle. De fleste bolighusa er om- og påbygd. Mange uthus står nokså lite endret. De består av en låve i panelt bindingsverk med stall og fjøs bygd inne i eller inntil låven. Husa for dyra er bygd i laftet tømmer, i bindingsverk eller reisverk med isolasjon, eller i teglstein. Etter at dyreholdet er slutt på det store flertallet av disse brukene, er dyrehusa ofte ombygd eller revet. Men mange låver står fortsatt.

På nesten alle de nye brukene ble det bygd buer (=stabbur), de aller fleste med en utkraget overdel over første etasje. Buene var laftet opp i tømmer eller plank, noen var reist i panelt bindingsverk, og noen i kombinasjoner av disse byggeteknikkene.

1900-talls-bruka preger fortsatt mange kulturmiljøer i Nes med sine uthus som jamt over er mindre enn på de eldre gardene. Ett område med mange stående låver og buer fra 1900-tallet er Åland langs Kampåa i Fenstad. Her er ei sjelden stor konsentrasjon av slike hus, men også med noen eldre hus på noen bruk.

Låve og fjøs i Holen i Åland til venstre, og småbruket Skogholt ved Torstuevegen på Årnes til høyre.

Sjeldne bygningstyper

Bygninger som har gått ut av bruk, uten å få ny bruk, forsvinner ofte ut av landskapet. Men enkelte steder er slike bygninger bevart. Dette kan være på grunn av idealistiske eiere, som har vært opptatt av å ta vare på bygningsarven, eller at man har hatt en tradisjonell drift som har medført at bygningene har vært lenger i bruk enn ellers i bygda.

Kjoner stod på hver eneste gård, men er en av de sjeldneste bygningstypene vi har i Nes i dag. Kjerne er et tørkehus for korn, men ble også brukt til å tørke andre produkter, som for eksempel lin. Kjonene hadde et ildsted i første etasje, og spiler som kornet ble lagt på i andre etasje.

Smier er en bygningstype som i likhet med kjoner var utsatt for brann. De eldste smiene i kommunen er lave tømmerhus, men de fleste som står igjen er forholdsvis anonyme og enkle bygninger i panelt bindingsverk. Smedens verksted er en viktig bygningstype, som var viktig i bygdesamfunnet. På grunn av sin enkle utførelse er de ofte ikke prioritert i form av vedlikehold.

Til venstre smia på Nedre Valstad under istandsetting. Kjona i Fallet ble satt i stand for få år siden og er i god stand.

Svalgangsbygninger var en vanlig bygningstype i Nes på 1700- og 1800-tallet. Bygningstypen kjennetegnes av utvendig trapp og gang i første og andre etasje. Enten var svala åpen eller lukket. I dag er det bare bevart noen få svalgangsbygninger i Nes.

Tømmerlåver som i liten grad er endret, er en sjelden bygningstype. Bygningene er lite hensiktsmessige, ofte med små rom delt av tømmervegger som er viktige i forhold til konstruksjonen av bygningene.

Møller er en bygningstype det har vært svært mange av i Nes. Møllene var plassert etter naturgitte premisser i fossefall/stryk for å kunne drives. Før Årnes kornsilo og mølle var det en spredt møllestruktur, men noen møller var også i drift etter at den nye mølla på Årnes ble bygget på 1950-tallet. I dag er det 4 møller bevart i Nes. Eggum mølle, Sagen mølla, Kvernhaugen mølle og Auli mølle.

I forbindelse med registrering og vurderingen av kulturminneverdier er det utarbeidet en liste over bygninger med svært høy verneverdi. Begrunnelsen for svært høy verneverdi er i stor grad basert på autenticitet, representativitet, sjeldenhet, aldersverdi, identitetsverdi og miljøverdi. Se vedlegg for liste.

Tømmerlåven på Søndre Rakeie. På Skogen var tømmerlåvene lengre i bruk enn nede i bygda. derfor er det en større konsentrasjon av tømmerlåver øst på Skogen i Nes. Bildet til høyre viser gavlen på svalgangsbygningen på Ullershov nordre.

5 Tiltaksdel

Tiltak	Ansvar	År
Utarbeide og etablere interne saksbehandlingsrutiner i den kommunale forvaltningen som rettledning til behandling av tiltak/saker som berører kulturminner	Planavdelingen, Byggesaksavdelingen, Landbruksavdelingen	2018
Utarbeide en skjøtselsplan for Nestangen	Planavdelingen m.fl.	2018
Tildele SMIL-midler til minimum en bygning årlig	Landbruksavdelingen	2018
Kartlegge vedlikeholdsbehov på kommunens verneverdige bebyggelse (Nes Samlinger m.m.)	Eiendom	2018
Utarbeide en vedlikeholdsplan for kommunens verneverdige bebyggelse	Eiendom	2018
Opprette en stilling til å arbeide med kulturminneforvaltning og -formidling i Nes kommune		2018
Etablere en årlig kulturminnepris i samarbeid med historielagene, som deles ut under Kulturminnedagene	Kultur	2018
Aktivt deltakelse i Nes Samlinger (utvikle samarbeid med MiA)	Kultur	2018
Understøtte og bidra til i større grad benytte lokale kulturminner i den Kulturelle skolesekken, og den Kulturelle spaserstokken	Kultur	2018
Følge skiltnorm utarbeidet av DNT og Statens Vegvesen i forbindelse med skilting av kulturminner og stier	Kultur/Samferdsel	2018
Formidle månedens kulturminne på Nes kommunes nettsider	Kultur	2018
Markere Kulturminnedagene i samarbeid med frivillige lag og foreninger.	Kultur	2018
Jobbe for at skolene benytter seg av støtteordningen «Rydd et kulturminne» fra Stiftelsen Norsk Kulturarv	Kultur/Skole	2018
Legge inn prioriterte kulturminner i Askeladden-databasen	Kultur, Planavdelingen	2018
Gjennomføre en nyregistrering av kulturminner øst på skogen	Kultur, Planavdelingen	2018
Gjennomføre en registrering av verneverdige gravstøtter på kirkegårdene i Nes i samarbeid med historielagene	Kultur/Nes kirkelige fellesåd	2018
Ta i bruk og benytte lokale aktører som tilbyr lokaler til kurs og møtevirksomhet i kommunal regi	Alle	
Utvikle det gamle herredshuset Lillerommen til en møteplass for utvikling av kultur og næring	Kultur/Næring/Omdømme	

Tiltaksdelen rulleres annethvert år og oppfølging vil avklares i økonomiplanens handlingsdel.

6 Oppslagsdel

6.1 Ulike vernekategorier

Det finnes ulike kategorier av vern. Når et kulturminne er vernet har det fått en juridisk vernestatus med tilhørende føringer. Dette gjelder kulturminner som er fredet, ligger i hensynssone kulturmiljø i kommuneplanens arealdel, eller har knyttet reguleringsbestemmelser til seg. Her er en oversikt over noen av dem:

Automatisk fredete kulturminner

Kulturminner som betegnes som automatisk fredete er regulert gjennom kulturminnelovens § 4. Følgende kulturminner er automatisk fredet:

- Stående bygninger som er eldre enn 1650.
- Spor etter menneskelig aktivitet fra før 1537. Eksempelvis løsfunn, hustufter, fangstanlegg, varder, bygdeborger, gravminner, steinsettinger etc.
- Samiske kulturminner eldre enn 100 år.

Vedtaksfredete kulturminner

Gjelder kulturminner som fredes gjennom enkeltvedtak etter kulturminnelovens § 15. I Nes er disse bygningene fredet:

- Gulbygningen, svalgangsbygningen, stabburet og låven på Gamle Hvam.
- Stabburet og hovedbygningen på prestegården Disen.
- Jernbanestasjon og godshus på Seterstøa.

Hensynssone kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

Hensynssone er kommunens virkemiddel gjennom plan- og bygningsloven med formål å ta hensyn til viktige verdier, som for eksempel kulturmiljøer og naturmiljøer. Hensynssonene ligger i kommuneplanens arealdel med tilhørende retningslinjer. Retningslinjene skal være førende for området, men er ikke bestemmende slik en bestemmelse er. For hensynssone gjelder plan- og bygningslovens § 11-8 c.

Hensynssone kulturmiljø i reguleringsplan

Gjelder enkeltobjekter som er vernet gjennom reguleringsbestemmelser i reguleringsplaner. Tidligere het det spesialområde bevaring. I den nye plan- og bygningsloven gjelder § 12-6 *Hensynssoner i reguleringsplan*. Til hensynssoner i reguleringsplan kan man gi bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer.

Listeført

Alle kirker fra før 1850, og et utvalg fra etter 1850 er karakterisert som listeført. Dette medfører at Riksantikvaren er inne i saker som berører de listeførte kirkene.

6.2 Tilskuddsordninger

Det finnes en rekke tilskuddsordninger som retter seg mot private eiere av bevaringsverdige bygninger og miljøer. Listen under er ikke uttømmende. Det anbefales å gå inn på nettsidene til de ulike støtteordningene for å få utfyllende informasjon om begrensinger og muligheter.

Norsk kulturminnefond gir støtte til antikvarisk istandsetting av bygninger. Kommunen kan gi en uttalelse angående objektet det søkes om. Kulturminnefondet støtter med inntil 50 % av totalkostnaden på prosjektet. Søknadsfrist er 1. november hvert år, søknadskjema finnes på: www.kulturminnefondet.no

Norsk kulturminnefond gir støtte til straks- og sikringstiltak med formål om å redde kulturminner som ellers ville gått tapt. Det gis inntil 50 000 kr. Fortløpende Søknadsfrist.
www.kulturminnefondet.no

Norsk kulturminnefond gir støtte til fag- og håndverksseminarer. Fortløpende søknadsfrist.
www.kulturminnefondet.no

Rydd et kulturminne er en aksjon som arrangeres av Norsk Kulturarv. Prosjektet har som mål å aktivisere barn og unge gjennom rydding eller skjøtsel av kulturminner. Rydd et kulturminne annonseres på Norsk Kulturarv sine hjemmesider: www.kulturarv.no

Ta et tak er en aksjon som arrangeres av Norsk Kulturarv. Bygninger det søkes støtte til må være av kulturhistorisk verdi og det anbefales å legge ved uttalelse fra antikvarisk myndighet. Det har i tillegg til støtte til tak blitt gitt støtte til sikring av el-anlegg. Ta et tak annonseres på Norsk Kulturarv sine hjemmesider: www.kulturarv.no

Kulturminner for alle er en tilskuddsordning fra Fortidsminneforeningen. Det gis støtte til antikvarisk istandsetting av bygninger med fokus på kompetanseoverføring av eldre håndverksteknikker. Objektene som omsøkes bør være tilgjengelig for allmennheten. Søknadsfrist er 1. mars. Søknadsskjema på: www.fortidsminneforeningen.no

Akershus Fylkeskommune har midler til bevaringsverdige bygninger og bygningsmiljøer. Søknadsfrist var i 2016, 15. desember. www.akershus.no

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er lokalt forankret miljøtilskudd som skal fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensing fra jordbruket. Du kan søke støtte dersom du eier eller driver landbrukseiendom. Tilskuddet gis til enkelttiltak, blant annet til ivaretagelse av gammel kulturmark, kulturminner og kulturmiljøer gjennom skjøtsel, vedlikehold og istandsetting. Det kan også gis støtte til planleggings og tilretteleggingsprosjekter. Prosjektene og tiltakene prioriteres ut i fra en kommunal tiltaksstrategi. Søknadsfrist 10. april.

Regionalt miljøprogram skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket. Det gis årlig tilskudd til gårdbrukere som er berettiget produksjonstilskudd og som gjør konkrete miljøtiltak innenfor blant annet kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, og friluftsliv og tilgjengelighet. Søknadsfrist er 20. oktober.

6.3 Begreper

Antikvariske prinsipper følger metoder brukt i eldre håndverkstradisjoner og materialbruk. Brukes oftest i sammenheng med restaurering og istandsetting av bygninger hvor hovedfokus er å benytte allerede eksisterende materialer.

Autentisitet benyttes for å snakke om noe som er opprinnelig. Man kan skille mellom ulike typer autentisitet i forbindelse med bygningsvern, men oftest er det snakk om materialautentisitet.

Bevaringsverdig/verneverdig gjelder kulturminner som det er foretatt en kulturminnefaglig vurdering av og dermed anses fra fagpersoner å være verdt å ta vare på. Å være karakterisert som bevaringsverdig medfører ikke et juridisk vern.

Fornminne er en betegnelse på kulturminner fra før 1537. De er automatisk fredet etter kulturminneloven.

Immaterielle kulturminner overlever gjennom menneskelig interaksjon. Gjennom for eksempel dans, fortelling og matlaging.

Istandsetting benyttes om reparasjon av en bygning slik at den kommer opp på et normalt vedlikeholdsnivå. Istandsetting tar utgangspunkt i gjenbruk av materialer og bruk av tradisjonelle håndverksmetoder.

Kulturminne er alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Kulturlandskap er landskap som er påvirket av menneskelig aktivitet. For eksempel jordbrukslandskap med beiter og åkrer.

Kulturmiljø er områder hvor kulturminner inngår i en større sammenheng og danner en helhet.

Sefrak er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner. Registreringen ble i Nes gjennomført på 1980- og 1990-tallet på bygninger eldre enn cirka 1900. Bygninger registrert i sefrak er avmerket i kartet med enten rød eller gul trekant. Den røde indikerer byggeår før 1850, gul trekant indikerer etter 1850. Det er ikke knyttet formelt vern til bygninger i dette registeret.

6.4 Bygningsvern og tips til istandsetting etter antikvariske prinsipper

- Kontakt en håndverker med kompetanse på eldre hus. Dette blir ofte billigere enn en som bare ser problemene.
- Ikke skift ut mer enn nødvendig av original materialer.
- Ta bilder før, underveis og etter prosessen. Dette kan være nyttig for den neste som skal gjøre noe.
- Gjenbruk gammel takstein i tegl så langt det er mulig. Suppler med gammel tegl.
- Må materialer byttes, bytt med materialer i tilsvarende kvalitet. Ofte fungerer disse bedre sammen, enn om man tilfører moderne materialer som ikke er testet på eldre hus.
- Originale vinduer, kledning, dører og gerikter er viktige elementer som sammen bidrar til en helhet. Disse bør bevares for å opprettholde et komplett eksteriør.
- Endringer på bygninger er en del av bygningens historie og må veies opp i mot en eventuell tilbakeføring.
- Benytt materialer som er diffusjonsåpne. Dette betyr at de puster. Tømmerhus er ikke bygd som helt tette hus, om de tettes kan det oppstå fuktskader, råte og sopp.

Det finnes mange ulike steder å oppsøke informasjon om istandsetting av eldre bygninger. Her er noen av dem:

- www.byggogbevar.no Byggenæringens landsforenings egen nettside for bygningsvern. Informasjon om isolering, vinduer, tak, materialkvalitet og mye mer.
- www.fortidsminneforeningen.no Fortidsminneforeningen er en landsdekkende frivillig organisasjon som driver med formidling og forvaltning av bygninger og bygningstradisjoner. Ulike lokallag rundt i landet. Nes kommune hører geografisk inn under lokallaget Romerike i Oslo og Akershus avdelingen. Foreningen arrangerer blant annet praktiske kurs i gamle håndverksteknikker, og har en serie hefter som heter «Gode råd serien» om hvordan ta vare på eldre bygninger.
- www.mia.no/akershusbyggningsvernssenter Akershus bygningsvernssenter arrangerer kurs blant annet kurs i tilskuddsordninger og tradisjonshåndverk. De tilbyr en gratis befaring med rådgiving til eiere av eldre bygninger. Senteret ligger under Museene i Akershus og het tidligere Ressurssenteret for eldre landbruksbygninger.

6.5 Retningslinjer for bruk av metalledetektor

Akershus fylkeskommune har utarbeidet retningslinjer for bruk av metalledetektor. Kulturminner, inkludert løsfunn, er regulert av Kulturminneloven. Alle gjenstander eldre enn 1537, og mynter

eldre enn 1650 er innleveringspliktige. Det er viktig å sette seg inn i retningslinjene før man setter i gang søk med metalldetektor. Retningslinjene finner du blant vedleggene i planen.

7. Vedlegg

7.1 Kilder og Litteratur:

- *Stortingsmelding nummer 16 Leve med kulturminner* 2004 - 2005
- *Stortingsmelding nummer 32 Framtid med fotfeste* 2012 – 2013
- Riksantikvaren, *Kulturminner i kommunen, håndbok i lokal registrering* 2012
- Akershus fylkeskommune, *Spor for fremtiden, Fylkesdelplan for Kulturminner og Kulturmiljøer i Akershus* 2007 – 2018
- Akershus fylkeskommune, *Grønstruktur Romerike*, 2002
- Nittedal kommune, *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer Nittedal kommune* 2015 – 2019
- Skien kommune *Avtrykk av Skien, Kommunedelplan for kulturminnevern* 2013 – 2024
- Ullensaker kommune, *Kulturminnevernplan, Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer* 2008 – 2012
- Nes bygdebok komite, *Nes på Romerike Gardshistorie bind 1-6*
- Nes bygdebok komite, *Nes på Romerike Bygdehistorie bind 7-8*
- Skogbygda historielag, *Kulturminner innenfor gamle Halmsås krets* 2016
- Aasum, Kjell og Frits Wahlstrøm, *Det var en gang Nes på Romerike* 1977
- Brynhildsen, Trygve (red), *Aarnes og Omegns Vel gjennom 75 år* 1999
- Bauer, Tom Jøran (red), *Midt i en hellig åker*, 2015
- Bauer, *Solid arbe*, 2012
- Bauer, *Gamle Hvam*, 2009
- Bauer, *Fra Haga til Auli*, 2016
- Borgen, Linn Willetts (red), *Fortidsminneforeningens årbok* 2016 *Krigens minner*, 2016
- Christensen, Arne Lie, *Folkeliv og fossebrus*, 1991
- Christensen, *Den norske byggeskikken*, 1995
- Christensen, *Kunsten å bevare* 2012
- Drange m.fl., *Gamle trehus*, 2011
- Eier, Ole Erik og Frits Wahlstrøm, *Før i væla Nesbuenes egne bilder fra årene 1890 – 1975*, 2013
- Flyen, Simen, *Nes på Romerike i krig og fred*, 1996
- Flyen, *Nes på Romerike Vekst og forandring*, 1998
- Horgen, Jan Erik, *Bolighus i Nes, Romerike 1860 -1910*, 1975
- Knutsen, Elisabeth (red), *Akershus, Et kulturhistorisk riss*, 2015
- Mørch, Morten Ole, *Arnstein Arneberg*, 2006
- Olstad, Bjørn (red) og Klaus Aasvanger for Skogbygda Historielag, *Lokale historier fra krigens dager i Skogbygda, Nes i Akershus*, 2011
- Sørensen, Steinar *Badstuer, kjoner og rier i Bygningstradisjoner i grensetrakter* 2007
- Wahlstrøm, Frits, *Mennesker og kulturminner i Nes på Romerike*, 2012
- Wahlstrøm, *Hilsen fra Nes på Romerike*, 2009

7.2 Bygninger vurdert til å være av svært høy verneverdi

Gbnr	Stedsnavn	Område	Funksjon	Alder
4.5	Ihle meieri	Fenstad	Meieri	1898
5.4	Sanderud	Fenstad	Ettromsstue	1800-tallet
5.4	Sanderud	Fenstad	Tømmerlåve og fjøs	1800/1930
7.2	Valstad Øvre	Fenstad	Hovedbygning	1800-tallet
8.1	Valstad Nedre	Fenstad	Hovedbygning	1758
8.1	Valstad Nedre	Fenstad	Stabbur	1844
8.1	Valstad Nedre	Fenstad	Smie	1800-tallet
8.1	Valstad Nedre	Fenstad	Kjone	1800-tallet
10.1	Rolstad Nordre	Fenstad	Svalgangsbygning	1700-tallet
15.3	Bøndenes hus	Fenstad	Forsamlingslokale	1924
15.22	Fenstad kirke	Fenstad	Kirke	1702
24.1	Veset	Fenstad	Hovedbygning	1840
24.1	Veset	Fenstad	Stabbur	1700-tallet
24.1	Veset	Fenstad	Kubbehus/bryggerhus	1800-tallet
24.1	Veset	Fenstad	Utedo	1800-tallet
24.1	Veset	Fenstad	Husmannsstue	1890
24.1	Veset	Fenstad	Husmannsstue	1850
26.1	Horgen	Fenstad	Svalgangsbygning	1700-tallet
26.1	Horgen	Fenstad	Enhetslåve	1929
27.1	Strøm	Fenstad	Stabbur	1667
33.44	Vestsidens skole	Fenstad	Skole	1910
33.44	Vestsidens skole	Fenstad	Låve	1910
33.44	Vestsidens skole	Fenstad	Stabbur	1910
45.1	Søndre Nordby	Fenstad	Hovedbygning	1670
45.1	Søndre Nordby	Fenstad	Stabbur	1760
55.1	Tesen	Vormsund	Hovedbygning	1863
56.4	Henaug	Vormsund	Hovedbygning	1656
56.4	Henaug	Vormsund	Dukkestue	1800-tallet
60.14	Telthuset Kulmoen	Vormsund	Telthus	1700-tallet
64.4	Stein	Vormsund	Skole	1912
64.4	Stein	Vormsund	Rodestue	1852
83.13	Disen	Vormsund	Prestebolig	1700-tallet
83.1	Disen	Vormsund	Stabbur	1700-tallet
83.1	Disen	Vormsund	Enhetslåve	1924
83.8	Nestangen	Vormsund	Kirkeruin	1100
84.1	Nes kirke	Vormsund	Kirke	1860
84.1	Ullershov N	Vormsund	Hovedbygning	1860
84.1	Ullershov N	Vormsund	Svalgangsbygning	170-tallet
84.1	Ullershov N	Vormsund	Stabbur	1836
84.1	Ullershov S	Vormsund	Hovedbygning	1902
85.1	Ullershov S	Vormsund	Hagestue/veslebygning	1700-tallet
85.1	Ullershov S	Vormsund	Stabbur	1720
85.1	Ullershov S	Vormsund	Jordkjeller	1800-tallet
86.3	Vormnes S	Vormsund	Hovedbygning	1800-tallet
86.3	Vormnes S	Vormsund	Tingstue	1800-tallet
86.3	Vormnes S	Vormsund	Stabbur	1827
86.3	Vormnes S	Vormsund	Enhetslåve	1910
86.3	Vormnes S	Vormsund	Grisehus	1800-tallet
89.2	Lillerommen	Vormsund	Herredshus	1800-tallet
105.7	Eggum mølle	Vormsund	Mølle	1902
112.16	Nordgarden(Greni)	Vormsund	Stabbur	1700-tallet
119.5	Fallet	Skogbygda	Kjone	1800-tallet
120.8	Fallet Søstun	Skogbygda	Potetkjeller	1800-tallet

124.10	Vestre Moen	Skogbygda	Bolig/Butikk	1870-tallet
124.19	Ingeborgrud Kirke	Skogbygda	Kirke	1904
124.19	Ingeborgrud Kirke	Skogbygda	Bårehus	1904
125.3	Holen	Skogbygda	Kjone	1800-tallet
125.3	Holen	Skogbygda	Potetkjeller	1800-tallet
125.7	Haraldstad	Skogbygda	Skogsarbeiderhjem	1900
125.7	Haraldstad	Skogbygda	Stabbur	1900
125.7	Haraldstad	Skogbygda	Uthus	1900
127.210	Høyby	Skogbygda	Svalgangsbygning	1800-tallet
127.220	Lia	Skogbygda	Låve	1800-tallet
132.1	Skarning	Oppaker	Hovedbygning	1830
132.1	Skarning	Oppaker	Bryggerhus	1700-tallet
132.1	Skarning	Oppaker	Stabbur(lite)	1800-tallet
132.1	Skarning	Oppaker	Kjone	1800-tallet
132.4	Sagen mølle	Skogbygda	Mølle	1912
133.1	Bollerud	Oppaker	Hovedbygning	1849
133.1	Bollerud	Oppaker	Bryggerhus	1700-tallet
133.1	Bollerud	Oppaker	Skåle/Snekker/utedo	1800-tallet
133.1	Bollerud	Oppaker	Stabbur	1870
133.1	Bollerud	Oppaker	Enhetslåve	1923
136.29	Furuset	Oppaker	Arbeiderbolig	1909
136.29	Furuset	Oppaker	Låve	1909
136.29	Furuset	Oppaker	Grishus	1909
136.29	Furuset	Oppaker	Stabbur	1909
136.29	Furuset	Oppaker	Bryggerhus	1909
136.29	Furuset	Oppaker	Utedo	1909
136.34	Skarpsno	Oppaker	Arbeiderbolig	1909
136.34	Skarpsno	Oppaker	Stabbur	1909
136.34	Skarpsno	Oppaker	Låve	1909
138.1	Bruket Funnefoss	Oppaker	Arbeiderbolig	1800-tallet
138.1	Bruket Funnefoss	Oppaker	Grønvoldhuset	1909
138.1	Bruket Funnefoss	Oppaker	Uthus	1800-tallet
138.1	Bruket Funnefoss	Oppaker	Bryggerhus	1800-tallet
138.1	Bruket Funnefoss	Oppaker	Arbeiderbolig	1800-tallet
138.1	Bruket Funnefoss	Oppaker	Potetkjeller	1800-tallet
138.1	Bruket Funnefoss	Oppaker	Stabbur	1800-tallet
139.1	Heberg Lille	Oppaker	Kjone	Usikker
139.1	Heberg Lille	Oppaker	Smie	Usikker
140.1	Heberg Store	Oppaker	Kjone	Usikker
140.72	Funnesfoss Tresliperi	Oppaker	Sliperi	1800-tallet
140.73	Funnesfoss Tresliperi	Oppaker	Sliperi	180-tallet
141.13	Bjertnes Sundsted	Oppaker	Sundstue	1800-tallet
142.5	Eie	Årnes	Kjone	Usikker
142.5	Eie	Årnes	Smie	Usikker
144.6	Funni	Årnes	Hovedbygning	1800-tallet
144.6	Funni	Årnes	Sidebygning	1700-tallet
144.6	Funni	Årnes	Stabbur	1700-tallet
153.1	Myrhaugen	Årnes	Husmannsstue	1800-tallet
153.1	Myrhaugen	Årnes	Stabbur	1800-tallet
153.1	Myrhaugen	Årnes	Låve	1800-tallet

155.1	Skøyenbråten	Årnes	Husmannsstue	1800-tallet
155.1	Skøyenbråten	Årnes	Stabbur	1800-tallet
155.5	Skogholt	Årnes	Bolighus	1900-tallet
155.5	Skogholt	Årnes	Stabbur	1900-tallet
155.5	Skogholt	Årnes	Låve	1900-tallet
158.4	Auli mølle	Årnes	Mølle	1909
158.4	Auli mølle	Årnes	Stall	1909
158.4	Auli mølle	Årnes	Vedskjul	1909
158.4	Auli mølle	Årnes	Møllebolig	1909
160.3	Østgården	Årnes	Hovedbygning	1700-tallet
167.6	Vestre Holtet	Årnes	Låve	1700-tallet
167.9	Vestre Holtet	Årnes	Potetkjeller	1800-tallet
167.9	Vestre Holtet	Årnes	Bolighus	1800-tallet
167.9	Vestre Holtet	Årnes	Stabbur	1800-tallet
167.9	Vestre Holtet	Årnes	Drengestue	1800-tallet
167.18	Thorshov	Årnes	Villa	1910
167.19	Sole	Årnes	Villa	1910
167.19	Sole	Årnes	Drengestue/Stall	1910
167.85	Runnplass	Årnes	Offiserbrakke	1940-45
167.58	Gamle Årnes gård	Årnes	Hovedbygning	1860
167.58	Gamle Årnes gård	Årnes	Uthus/fengsel	1920-tallet
167.86	Årnes kornsilo	Årnes	Silo	1950-tallet
167.86	Årnes kornsilo	Årnes	Silo	1970-tallet
167.172	Kenmore Fabrikken	Årnes	Fabrikk	1960
167.187	Årnes Stasjon	Årnes	Stasjonsbygning	1862
167.187	Årnes Stasjon	Årnes	Godshus	1862
168.11	Grøndahlgården	Årnes	Forretningsgård	1914
168.19	Solberggård	Årnes	Forretningsgård	1926
168.54	Solbraa	Årnes	Villa	1920
168.46	Apotekgården Tune	Årnes	Forretningsgård	1924
168.47	Slettumgården	Årnes	Forretningsgård	1921
168.393	Årnes gamle skole	Årnes	Skole	1921
169.45	Munkelien	Årnes	Villa	1900-tallet
169.64	Banklia 7	Årnes	Villa	1960-tallet
176.3	Folvell	Årnes	Hovedbygning	1850
176.3	Folvell	Årnes	Svalgangsbygning	1700-tallet
178.6	Sandem	Årnes	Skredderstue	1915
176.6	Sandem	Årnes	Stabbur	1915
178.6	Sandem	Årnes	Uthus	1915
178.7	Bogstad	Årnes	Smie	1900-tallet
186.11	Klodsbodding kapell	Årnes	Kapell	1906
199.63	Haga Stasjon	Auli	Stasjonsbygning	1860-tallet
200.13	Auli Kapell	Auli	Kapell	1904
203.11	Kjærnsmo	Auli	Låve	1882
203.11	Kjærnsmo	Auli	Stabbur	1890
214.1	Frøyhov	Auli	Stabbur	1800-tallet

214.1	Frøyhov	Auli	Hovedbygning	1905
217.1	Berg	Auli	Hovedbygning	1700-tallet
217.1	Berg	Auli	Stabbur	1800-tallet
220.3	Hansekoia	Hvam	Tømmerkoie	1900-tallet
220.6	Vesle Hvam	Hvam	Bolighus	1911
220.6	Vesle Hvam	Hvam	Låve	1911
220.6	Vesle Hvam	Hvam	Stabbur	1911
220.6	Hvam vgs.	Hvam	Landbruksskole	1911
220.6	Hvam vgs.	Hvam	Internat	1969
220.6	Hvam vgs.	Hvam	Internat	1968
220.6	Gamle Hvam	Hvam	Svalgangsbygning	1728
220.6	Gamle Hvam	Hvam	Gulbygningen	1820
220.6	Gamle Hvam	Hvam	Stabbur	1700-tallet
220.6	Gamle Hvam	Hvam	Låve/fjøs	17/1800-tallet
220.6	Gamle Hvam	Hvam	Potetkjeller	1800-tallet
222.17	Udnes kirke	Hvam	Kirke	1700-tallet
222.17	Udnes Kirke	Hvam	Bårehus	1900-tallet
231.7	Seterstøa Stasjon	Årnes	Stasjonsbygning	1862
231.7	Seterstøa Stasjon	Årnes	Godshus	1862

7.3 Retningslinjer for bruk av metalledetektor

Retningslinjene nedenfor er utarbeidet av Akershus fylkeskommune.

RETNINGSLINJER FOR BRUK AV METALLEDETEKTOR

Akershus fylkeskommune ønsker med disse retningslinjer å orientere om hvilke forhåndsregler man bør ta ved bruk av metalledetektor og hva man skal gjøre hvis man gjør et arkeologisk funn. Retningslinjene er basert på kulturminneloven og gjeldende praksis i flere fylkeskommuner.

I utgangspunktet setter kulturminneloven klare regler for hvor du har lov til å søke med metalledetektor og grave på signaler. I henhold til kulturminnelovens § 6 er det (dersom ikke annet er definert) en sikringssone på 5 meter rundt alle automatisk fredete kulturminner for å beskytte mot skadelig inngrep. Du må holde god avstand til disse - det er ikke tillatt å søke på automatisk fredete kulturminner eller i sikringssonen til disse.

Alle gjenstander som er eldre enn 1537, og mynter eldre enn 1650, er innleveringspliktige. Disse skal leveres inn gjennom Akershus fylkeskommune.

Akershus fylkeskommune ønsker dialog med brukere av metalledetektor, og bistår gjerne for å forhindre at du uforvarende kommer til å bryte kulturminneloven. Du er derfor velkommen til å ta kontakt med arkeologene i fylkeskommunen før du går ut i et område. Vi kan gi anbefalinger og råd om hvordan du skal gå frem.

Konstateres det brudd på kulturminneloven i forbindelse med metallsøking, vil disse bli anmeldt til Politiet. Det er derfor viktig at du setter deg inn i gjeldende lover og regler før du begynner med metallsøking.

FØR DU DRAR UT

Du må ha tillatelse fra grunneier for å få lov til å søke

Det første du bør gjøre før du drar ut, er å få en god dialog med grunneieren. Ved innleveringspliktige funn kan det i noen tilfeller bli snakk om finnerlønn, og da skal halvparten tilfalle grunneier. Du har derfor opplysningsplikt om funnene du evt. har gjort på deres eiendom. Grunneier har rett til å nekte søking eller videre søking på sin eiendom, og dette må respekteres. Da det kan være vanskelig å finne ut hvem som har myndighet til å gi tillatelse til metallsøking på offentlig eiendom anbefaler vi ikke å søke på slike steder.

Kulturminnesøk

Riksantikvarens database over kjente kulturminner er tilgjengelig for alle gjennom publikumversjonen kalt Kulturminnesøk: www.kulturminnesok.no. Det er laget en applikasjon til bruk på smarttelefoner og nettbrett. Vi anbefaler å bruke denne aktivt for å unngå å komme i konflikt med kulturminneloven.

Ved bruk må du huske at det rundt automatisk fredete kulturminner er en sikringssone på 5 meter. Avgrensningene av fornminner i databasen er ikke alltid korrekt gjengitt på kartet. Vi anbefaler derfor å holde en avstand på minst 50 meter om du er i tvil om hvor avgrensingen av fornminnet går.

Databasen dekker naturligvis kun kjente kulturminner. Det finnes fortsatt mange kulturminner som ikke er registrert, eller av andre årsaker ikke er lagt inn i databasen. Skulle du komme over slike er de alltid fredet.

Ny hobby

Vi anbefaler alle å melde sig inn i en metalsøkerklubb, som f.eks. Norges Metallsøkerforening eller en regional eller lokal klubb. Her kan du høste kunnskap gjennom andres erfaringer med metalsøking samt få gode råd og tips.

Dyrket mark og utmark

Metallgjenstander som ligger i dyrket mark står i fare for å forvitte. Erfaringer fra andre land har vist at metalsøk er en effektiv metode til å påvise forhistoriske bosetningsområder og gravplasser, samt å finne og dermed bevare forhistoriske gjenstander i pløyselaget. Mange av disse gjenstandene kan gi gode bidrag til forståelsen og tolkningen av forhistorien. Det gjelder både for gjenstanden i seg selv men også for funnstedet, når dette ses i sammenheng med funntettheten og øvrige fortidsminner i området. Vi ser helst kun søking i dyrket mark og at du konsentrerer din søking i slike områder.

Gjenstander funnet i utmark er ofte ikke flyttet fra sin originale plassering, slik tilfellet er i dyrket mark. Gjør du et innleveringspliktig funn i utmark er sannsynligheten derfor stor for at du har funnet en arkeologisk lokalitet. Du kan uforvarende komme i fare for å skade lokaliteten når du graver etter signalet. Vi anbefaler derfor ikke at du søker i utmarksområder.

GJØR DU ET FUNN

Gjør du et innleveringspliktig funn er nøyaktig kartfesting av funnstedet med GPS av avgjørende betydning. Skriv koordinatene ned, angi hvilket koordinatsystem GPS-en anvender og overfør dette til funnskjemaet. Det mest anvendte koordinatsystem er «UTM sone 32N, WGS 1984», men vær helt sikker på dette. Kontakt forhandler om du er i tvil.

Det er utviklet flere apper med kart til smarttelefoner og nettbrett som f.eks. «Norgeskart» og «NaVida» som har innbygget GPS. Sett deg inn i disse, og lær å bruke dem. Vi anbefaler at du kun søker med GPS.

Har du ikke med en GPS, så gjør en tydelig, fysisk markering av funnstedet og mål dette ut fra minimum tre faste punkter som f.eks. et hushjørne, gjerde- eller lyktestolper. Du kan også ta kontakt med arkeologene på fylkeskommunen, slik at vi kan komme ut og se på funnstedet og måle dette inn selv.

Registreringssystemet i norsk arkeologi er basert på gårds- og bruksnummer. Ved innleveringen må vi ha denne informasjonen. Du kan lett finne disse gjennom Kartverkets hjemmeside: www.seeiendom.no

Funnbehandling

Gjør du et funn som du mistenker å være innleveringspliktig må du gå varsomt frem. Mange metallgjenstander fra pløyselaget er skjøre og forvitret. Du må unngå ytterligere skader. Unngå vask, rens og puss av gjenstanden. Du bør ha egnet ziplock-pose eller polstret eske, hvor funnet kan oppbevares. For å forhindre ytterligere nedbrytning av gjenstanden anbefaler vi å legge litt jord fra funnstedet i posen/esken sammen med gjenstanden. Oppbevar funnet kjølig frem til innlevering.

Andre observasjoner

Du må som regel grave etter signalet for å gjøre funn. Du må aldri grave dypere enn pløyselaget. Vær oppmerksom på at tykkelsen av pløyselaget kan variere kraftig på samme åker. Ofte er det vanskelig å skille mellom pløyselaget og uforstyrret grunn, så stopp i tide før du graver for dypt. Vi anbefaler at du stopper når hullet blir dypere enn 20 cm. Ta kontakt med arkeologene før du graver videre.

Du kan også finne andet enn metallgjenstander. Vi ønsker også at du ser etter fargeforandringer i jorden samt evt. trekull, skjørbrrente stein, flint eller andre interessante gjenstander i området rundt signalet. Disse observasjonene kan være like viktige som gjenstanden i seg selv.

Har du gjort et funn må du i utgangspunktet anse området som fredet. Gå derfor minimum 10 meter unna, før du gjenopptar søkingen. Finner du flere gjenstander i området, må du holde deg lengre unna. Vi anbefaler da en avstand på minst 50 meter og at du kontakter oss og gjør en avtale for videre søking i det gjeldende området.

HJEMME IGJEN

Funnskjema

Før du leverer inn en innleveringspliktig gjenstand, anbefaler vi at du fyller ut et funnskjema som legges ved funnet. Gjør gjerne dette allerede på åkeren. I Akershus anvender vi det funnskjemaet som Kulturhistorisk Museum, UiO, har utarbeidet. Du finner skjemaet her:

www.khm.uio.no/om/forvaltning-av-kulturminner/melde-funn/funnskjema-skrivbart.pdf

Funn av innleveringspliktig gjenstander har i utgangspunktet ingen direkte økonomisk konsekvens for grunneieren. Bare om endringer i arealbruken blir aktuell, har påviste kulturminner betydning for videre saksgang.

Innlevering

Innleveringen av arkeologiske gjenstander må skje så snart som mulig etter funn. Enkelte gjenstander kan være veldig skjøre og trenger konservering raskt for ikke å forsvinne helt. Likedan må informasjon rundt gjenstanden ikke gå tapt ved lang oppbevaring. I Akershus har vi, i motsetning til andre deler av landet, kort avstand til Konserveringsavdelingen på Kulturhistorisk Museum i Oslo. Ta kontakt med arkeologene for avtale om innlevering.

Videre behandling

Innleverte funn blir levert videre til Kulturhistorisk Museum i Oslo av fylkeskommunen for konservering, klassifisering og arkivering. Funnstedet blir lagt inn i kulturminnedatabasen av oss i fylkeskommunen. Hvilken vernestatus funnstedet får, avgjøres i hvert enkelt tilfelle og avhenger av flere faktorer enn bare gjenstanden.

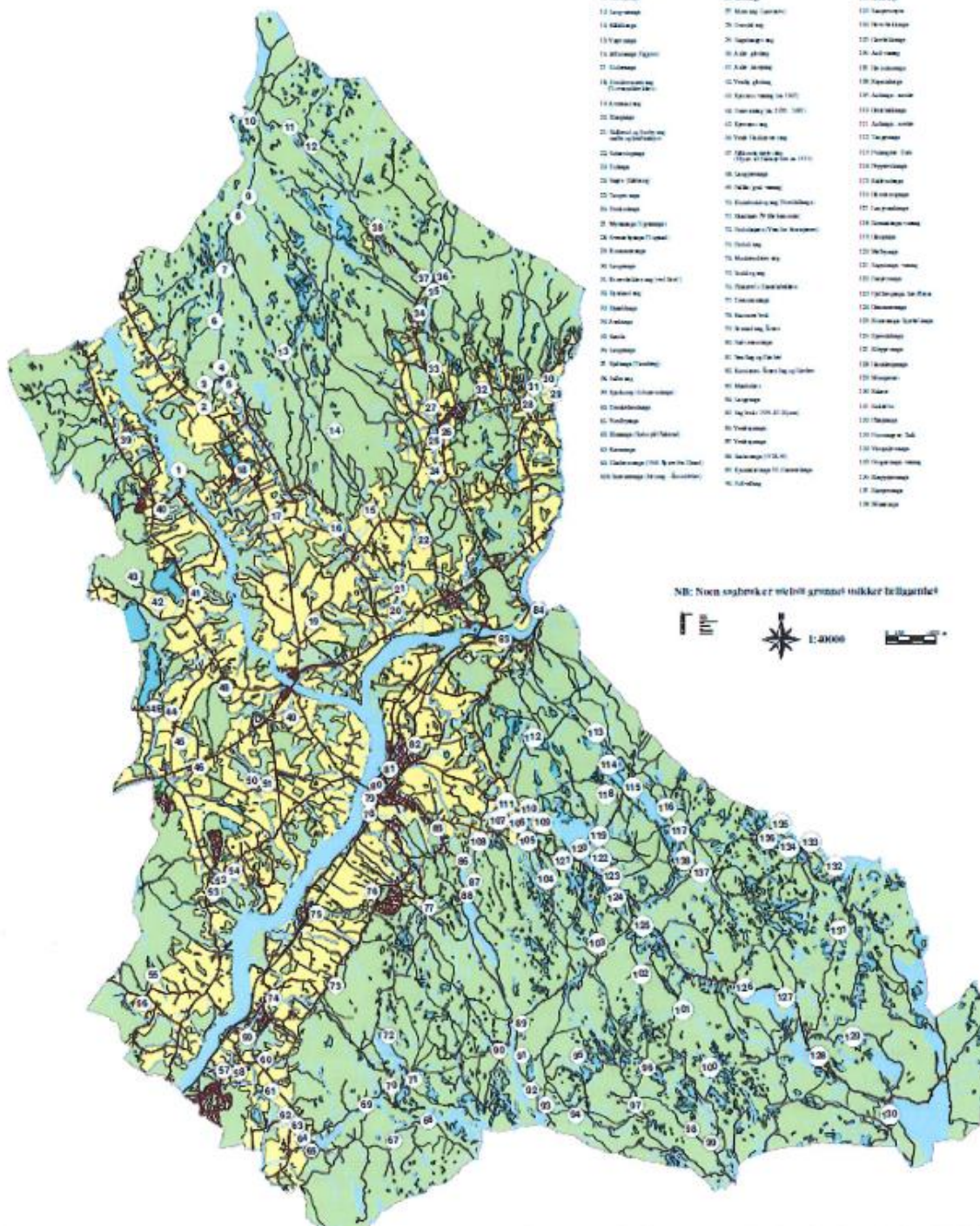
Sitter du med spørsmål eller har funnet noe interessant er det bare å kontakte Akershus fylkeskommune. Henvendelser kan rettes til: metallsok@afk.no

Enhetsleder
Øystein Amundsen
Telefon: 22055677

Arkeolog
Reidun Marie Aasheim
Telefon: 90971138

7.4 Sagbruk i Nes før 1950

Sagbruk i Nes før 1950

SAGBRUK

1. Nedre Grinder (2 sager)	45. Solem sag	91. Vennevoldsaga
2. Rolstadsaga	46. Ulstad sag	92. Kjenslisaga
3. Borgen sag	47. Degerdal sag	93. Sleppa
4. Borgen sag	48. Thesiasaga	94. Putten, Brauter skog
5. Borgen sag	49. Fenstadsaga	95. Paradismyra fra 1920 Lundbergseter
6. Staksvollsaga	50. Vandsemsaga	96. Lundbergetersag
7. Vikasaga ved Netsjøen	51. Vandsemsaga	97. Ner-Nybakk
8. Unildstadsaga	52. Hvamsaga (Trekanten)	98. Delmyra, Lundbergskog
9. Rudseter sag	53. Hol sag (ved Vesle Hvam)	99. Bekkesaga, vassag fra 1880
10. Utsjøsa	54. Gml. Vannsag	100. Stenshaugen (Skøyimyra)
11. Gml sag i Migerdalen	55. Hennisaga	101. Holomyra
12. Steinsjøsa	56. Hennisaga	102. Bekkesaga
13. Langvassaga	57. Moen sag (Lauritzen)	103. Sautjernmyra
14. Råkålisaga	58. Grøndal sag	104. Neverbekksaga
15. Vøyensaga	59. Hagahaugen sag	105. Gørtbekksaga
16. Jellumsaga (Eggum)	60. Aulie, gårdsag	106. Auli vassag
17. Holtersaga	61. Aulie, dampag	107. Eivindstusaga
18. Grindermosen sag (Torvstrøfabrikken)	62. Vestby gårdsag	108. Rapadalsaga
19. Arnestad sag	63. Kjensmo vassag (ca. 1605)	109. Aulisaga - søndre
20. Illangsaga	64. Foss vassag (ca. 1650 - 1680)	110. Dritebakksaga
21. Skålerud og Sunby sag, mølle og kraftstasjon.	65. Kjensmo sag	111. Aulisaga - nordre
22. Scharningsaga	66. Vesle Hauktjernet sag	112. Tangensaga
23. Holsaga	67. Sjøkonmyrtørjet sag (Flyttet til Hauktjernet ca. 1916)	113. Puttsagene, 2 stk
24. Sagen (Bårhaug)	68. Langtjernsaga	114. Pepperviksaga
25. Tangen saga	69. Fallåa (gml. vassag)	115. Ralle-rudsaga
26. Finskudsaga	70. Klodsbodding sag (Nordfallsaga)	116. Hennivangsaga
27. Myrsasaga (Ugrassaga)	71. Skaulauet (Wilhelmstomta)	117. Langvasslisaga
28. Svennebysaga (Togstad)	72. Finholtsjøen (Vest for Svarttjernet)	118. Brustadsaga, vassag
29. Kommunesaga	73. Finholt sag	119. Haugsaga
30. Langesaga	74. Munkrudtiet sag	120. Melbysaga
31. Kvæmbekken sag (ved Betel)	75. Bodding sag	121. Sagstusaga, vassag
32. Dystland sag	76. Flishøvel i Danielsbekken	122. Fartjemsaga
33. Opsahlsaga	77. Torsonstusaga	123. Fjellbergsaga, Breifløyta
34. Asaksaga	78. Raumes bruk	124. Drammensaga
35. Barnla	79. Fenstad sag, Åmes	125. Rotnessaga, Bjørkelisaga
36. Laugesaga	80. Halvorsrudsaga	126. Bjørndalsaga
37. Sjølisaga (Tønsberg)	81. Nes Sag og Høvleri	127. Kleppensaga
38. Fallet sag	82. Runniteiet, Åmes Sag og Høvleri	128. Hanskesjøsa
39. Bjørkomp (Johnserudsaga)	83. Masthuken	129. Morttjernet
40. Grimkelsrudsaga	84. Langesaga	130. Rakeie
41. Nordbysaga	85. Sag brukt 1939-40 (Kjuus)	131. Bukkebu
42. Elisasaga (Bøhn på Flakstad)	86. Veslesjøsa	132. Flasjøsa
43. Rømusaga	87. Veslesjøsa	133. Funnisagene, 2stk
44. Gladheimsaga (1946 flyttet fra Ulstad)	88. Badstusaga (1928-30)	134. Vangstjernsaga
44B Bureisersaga (Henuag - Åmødtfeltet)	89. Kjuussetersaga 90. Gammelsaga	135. Frognersaga, vassag
	90. Follvellsag	136. Krapptjernsaga
		137. Børtjernsaga
		138. Mossesaga

Nes kommune
Postboks 114, 2151 Årnes

Telefon: 63 91 10 00

E-post: postmottak@nes-ak.kommune.no

Besøksadresse: Rådhusgata 2, 2150 Årnes

Hjemmeside: www.nes-ak.kommune.no

